

VERITATIS IMAGO

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik online, negyedévente

www.veritatisimago.hu

VERITATIS IMAGO

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik online, negyedévente

2017/2.

www.veritatisimago.hu

Főszerkesztő

Nagy Imre

Szerkesztőségvezető

Medgyesi Konstantin

Tematikus szerkesztők

Bíró-Balogh Tamás

Forgó Géza

Mód László

Nátyi Róbert

Pópity Dániel

Tóth Benedek

Tóth István

Varga András

Varga Sándor

Vukov Anikó Veronika

Technikai szerkesztő

Czukor Péter

Szerkesztőségi koordinátor

Hegedűs Anita

A tanulmányok lektorai

Hegyi Ádám

Markó András

Medgyesi Konstantin

Miklós Péter

Nagy Imre

Logóterv

Magyar Milán

Szerkesztőség

Móra Ferenc Múzeum

Szeged, Roosevelttér 1-3.

E-mail cím: info@veritatisimago.hu

Telefonszám: +36 62 549 040

Kiadja

Móra Ferenc Múzeum (Szeged, Roosevelttér 1-3.)

Felelős kiadó

Fogas Ottó igazgató

TARTALOMJEGYZÉK

RÉGÉSZET

GUTAY MÓNIKA – PÉNTEK ATTILA: Felső paleolitikus lakóépítmény Apc–Farkas-major lelőhelyről (Heves megye, Észak-Magyarország)1

TÖRTÉNETTUDOMÁNY

MEDGYESI KONSTANTIN: *Parasztpárti demokráciaértelmezők a koalíciós években: Erdei Ferenc kontra Kovács Imre*13

MŰVÉSZETTÖRTÉNET

DR. NÁTYI RÓBERT: Egy elfeledett magyar „kubista”. Bánszky Sándor (1888-1918) szegedi szobrász . .19

NEVELÉSTUDOMÁNY

HEGEDŰS ANITA: 21. századi múzeumpedagógia az egyetemisták szemével25

KÖNYVTÁRTUDOMÁNY

GYURIS ISTVÁN VIKTOR: A kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium Könyvtára35

Felső paleolitikus lakóépítmény Apc–Farkas-major lelőhelyről (Heves megye, Észak-Magyarország)

Gutay Mónika* – Péntek Attila**

* régész, Dobó István Vármúzeum ** Független kutató

Kulcsszavak

felső paleolitikum
Heves megye
Zagyva pleisztocén terasza
21-es számú főút szélesítése
cölöplyukas lakóépítmény

Upper Palaeolithic
Heves County,
pleistocene terrace of the Zagyva River
expansion of the main street No. 21
dwelling structure with post holes

Absztrakt

A 21-es főút bővítése miatt vált szükségessé Apc–Farkas-major megelőző feltárása és régészeti megfigyelése. A munkálatok során egy nagy kiterjedésű szarmata telep és temetőrészlet került elő. Emellett több cölöp- és karóhely nyoma látott napvilágot, amelyek feltételezhetően egy felső paleolitikus sátor szerű lakóépítményhez tartoznak. A felső paleolitikum és mezolitikum időszakából számos nemzetközi párhuzam létezik az ilyen típusú építményekre. Hazánkban viszonylag kevés régiebb kőkori lakóépítmény nyomot ismerünk, ezért a szerzők szükségesnek tartják az apci lelőhelyen feltárt struktúra rövid ismertetését.

Ha egy elmélet axióma rendszere ellentmondásmentes, akkor a rendszer keretein belül elvileg lehetetlen bebizonyítani, hogy a rendszer tényleg ellentmondásmentes.

– Kurt Gödel második nem teljesség tétele.

Bevezetés

Európa területén a késő alsó paleolitikumból ismertek az első lakóépítmények, amelyek valószínűleg egyszerű felépítésű kunyhók lehettek. Ilyen lakóhelyeket találtak többek között Franciaországban a Lazaret barlangban, a nyílt színi Terra Amata lelőhelyen (Kolen 1999), illetve Németország területén, Tübingia É-i részén, Bilzingsleben lelőhelyen (Mania 1990; 2004). Ez utóbbi lelőhelyen feltételezett lakóobjektumok meglétét a legújabb kutatások alapján erős kétségek övezik (Müller–Pasta 2011: 44–45.). A kelet-európai síkságon a késő középső paleolitikumban már mamutcsontból épített kunyhók jelentek meg és ez az építkezési technológia a felső paleolitikum közép- és kelet-európai Gravettien és Épigravettien kultúrkörében is megfigyelhető (Iakovleva–Djindjian 2001; 2005; Iakovleva et al. 2012). A Zagyva-völgyben Apc–Farkas-major lelőhely ásatása során került elő egy a paleolitikum végére vagy a mezolitikum kezdetére keltezhető cölöpszerkezetes sátor szerű lakóobjektum nyoma (Gutay–Tóth 2016). Jelen írást a jelenséget kívánja bemutatni és értelmezni a hazai és nemzetközi párhuzamok alapján.

Apc környezetének földrajza

Apc település a Mátra-hegység Ny-i előterében, a Zagyva-völgyben helyezkedik el. Az átlagosan 180 m (125–376 m közt változó) tszf-i magasságú

aszimmetrikus folyóvölgy a Cserhát és a Mátra között, andezit-, andezittufa- és riolituffarögök közötti kanyargós szerkezeti árok. Az átlagos relatív relief, az adott térrész legalacsonyabban és legmagasabban fekvő pontja közötti magasságkülönbség, Pásztótól D-re viszonylag alacsony, 24 m/km² alatti. Az átlagos vízfolyássűrűség a Zagyva-völgy ezen részén 1,5 km/km² alatti. A völgy negyedidőszaki teraszai közül a II. és III. sz. végig megtalálható, a IV. és V. sz. teraszokat azonban a pleisztocén lejtős mozgások összemosták. Pásztótól D-re a bal parton nagymértékű a talajerózió. Az É–D-i futású szerkezeti árok helyenként völgymedencévé szélesül.

A Zagyva-völgy kistáj D-i részét pleisztocén agyagok fedik, a bal part alapja középső-miocén korú andezit, andezittufa. A középső-miocén tenger az erupciók során erősen összeszorult és elkeskenyedett. A szárazra került vulkanikus területeken, különösen a Mátrában intenzív gejzír működés folyt, a gyakran 20–30 m vastagságú gejzirit padok több helyen megtalálhatóak. A miocén végén kialakult árokban végig megtalálhatóak a pannóniai üledékek. A nyugat-mátrai középső-miocén andezitvulkán beomlott kráterében kialakult kovaföld telepet Szurdokpüspökinél bányásszák (Dávid 2011). A kapcsolódó limnoopalit nyersanyag a fent említett gejzírrel és egyéb mátraaljai limnikus eredetű nyersanyagfélésekkel együtt már a paleolitikum idején is kőeszköz készítésre felhasznált nyersanyag volt.

A Zagyva völgy fiatal árterét agyagos, iszapos folyóhordalék tölti ki. A völgy K-i domblábi részein, löszön csernozjom barna erdőtalajok képződtek. A kistáj magasabb dombháti részeit agyagbemosódásos barna erdőtalajok borítják, amelyek többsége pleisztocén üledékeken képződött, vályog vagy agyagos vályog összetételű (Dövényi 2010: 810-813; Gutay 2007).

A pleisztocén folyamán a tavi és mocsári reliktumok eltűntek, mamut-sztyeppek, száraz, füves térségek, mozaikos ökoszisztémák keletkeztek az alacsonyabb területeken. A mamut-sztyeppeken igen változatos legelő fajokkal jellemezhető késő-pleisztocén megafauna élt. A Mátra Ny-i szélén és a Zagyva-völgyben talált nagy mennyiségű őssállat maradvány (*Bison priscus*, *Elephas primigenius*, *Equus sp.*, *Mammuthus primigenius*, *Rangifer tarandus*) a nagyobb emlős fauna gazdagságára utal (Noszky 1923: 72; Jánossy-Vörös 1979; Vörös 1980). Az utolsó glaciális követő időszakban a mamut-sztyeppe jellegzetes megafauna elemei eltűntek.

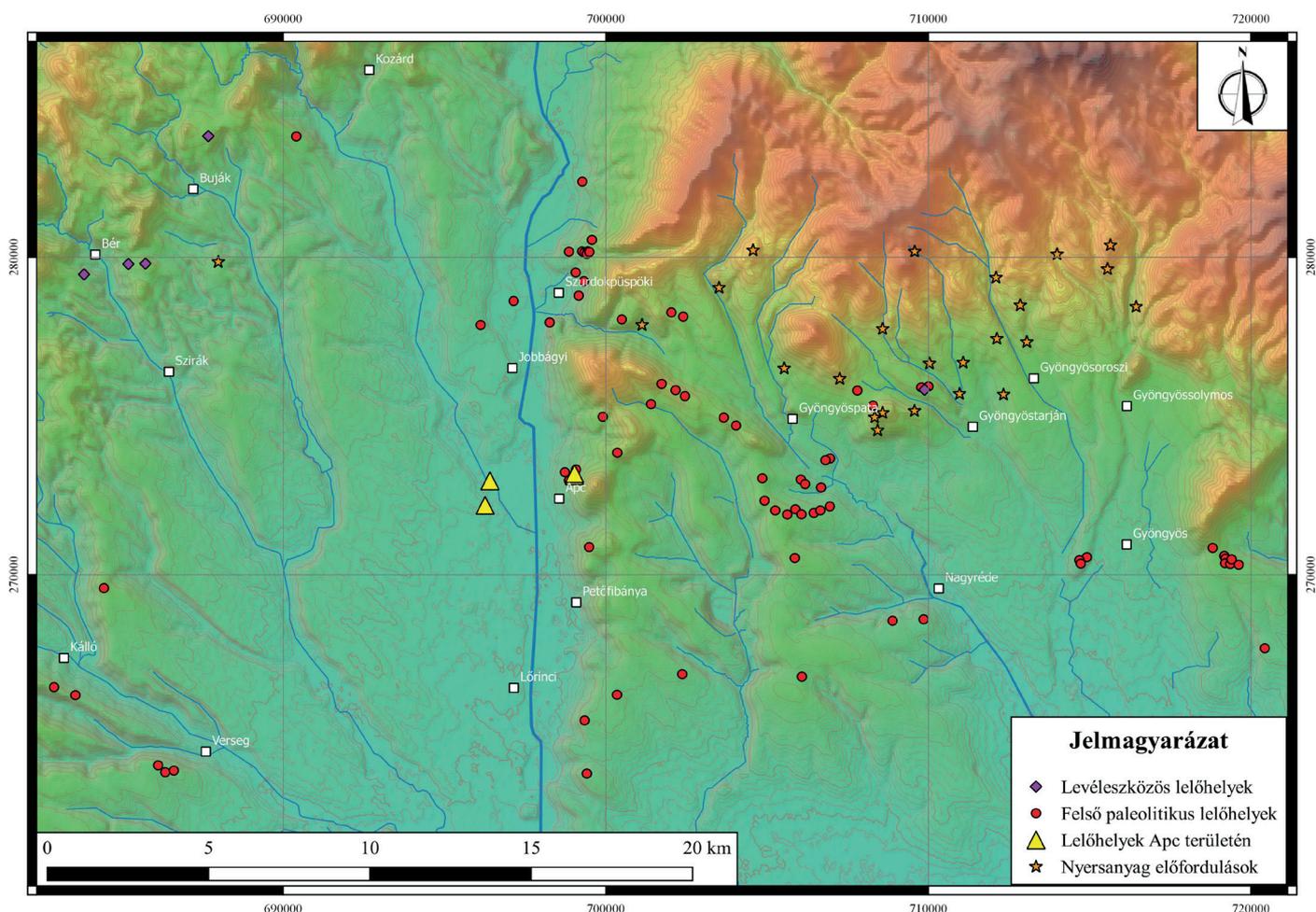
A 21-es főút négy nyomsávúsítása mentén, Szurdokpüspöki határában mamutcsontok kerültek elő. A legalább négy egyedhez tartozó, csak bizonyos testrészekhez (lapocka, hátgerinc, bordák) tartozó csontok elhelyezkedése alapján a szerzők emberi közreműködést feltételeznek (Szilágyi et al. 2015: 406).

Apc–Farkas-major régészeti kutatása és a sátorszerű objektum előkerülése

A 2004-ben megkezdett terepbejárások igazolták, hogy a Mátraalja D-i, DNy-i hegylábi felszíne és a Zagyva-völgy paleolitikus lelőhelyekben igen gazdag. Erről a tényről azonban korábban viszonylag kevés adattal rendelkezünk. A térségben először azonosított felső paleolitikus lelőhely az apci Kopasz-hegy felé eső homokbánya területe (T. Dobosi 1970; Szántó 2005). Az elmúlt években több lelőhelyen végzett eredményes terepbejárást követően tervásatásokat folytattunk (Gutay 2007; Gutay et al. 2010; Gutay 2016a; 2016b; 2016c; Gutay et al. 2016). A környékén több ismert régészeti lelőhely található, mint Apc-Berekalja 1. számú lelőhely, amelytől D-i irányban helyezkedik el Apc-Farkas-major (Gutay-Tóth 2016) és K-i irányban Apc-Somlyó 5-6. és 9. sz. lelőhelyek.

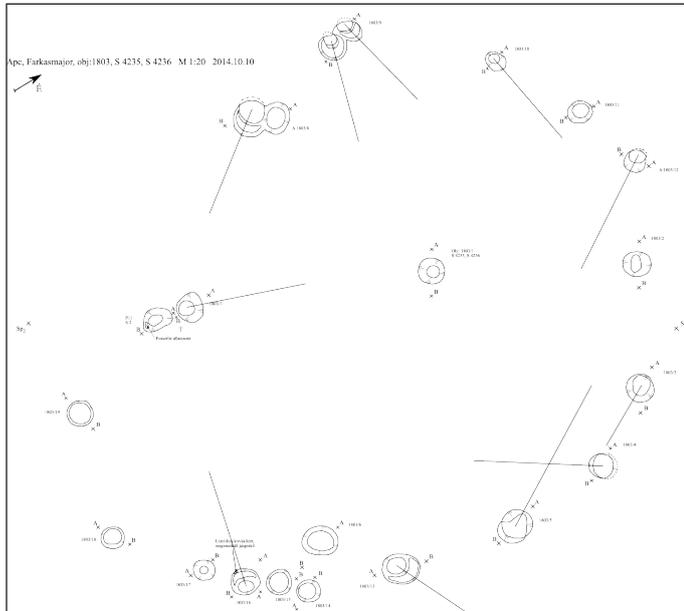
A paleolitikus megtelepülések nagy része a Zagyva-völgy nyújtotta kedvező vadászati lehetőségekhez valamint a kőszköz készítéshez alkalmas nyersanyagfőleségek igen gazdag kibúvásaihoz kapcsolódik (1. ábra).

Apc-Farkas-major lelőhelyen a 21. számú főút bővítése miatt vált szükségessé a megelőző feltárás és a régészeti megfigyelés. A lelőhely 135–145 m tszf-i magasságban terül el, egy dombtetőn és annak lejtős részein. A lejtős, alacsony részeken réti öntéstalaj, a

1. ábra: Paleolitikus lelőhelyek és nyersanyagforrások a Nyugati-Máttraalja és a Zagyva-völgy területén. Forrás: Gutay, 2007.

dombtetőn csernozjom-barna erdőtalaj figyelhető meg. Ny-ról a Heves megyei Zagyvaszántó község határolja, K-re kb. 1,5 km-re a Zagyva-folyó fut, 2,7 km-re pedig az apci Somlyó-hegy vulkanikus kúpja emelkedik, amely a Mátra hegység DNy-i előteréhez kapcsolódik. A lelőhelyen főként 3–4. századi császárkori és 5. századi hunkori szarmata telepjelenségek és temetőrészlet kerültek feltárára. Farkas-major 4/a részén egy 13 bemélyített cölöphelyből és 6 ugyancsak bemélyített karólyukból álló objektum (Obj. 1803/1-19, S: 4235, 4236) volt megfigyelhető (2. ábra).

2. ábra: PA 13 bemélyített cölöphelyből (1-13) és 6 ugyancsak bemélyített karólyukból (14-19) álló objektum alaprajza. Forrás: Gutay, Tóth 2016.

A cölöplyukak tényleges EOY koordinátái alapján módosított ábra néhány részletben eltér az előzetes jelentésben megadott ábrától, (Gutay–Tóth 2016: 128, 3. kép). A cölöphely betöltések foltjai a lehumuszolt sárga színű löszös eredetű altalajban halvány barna foltként rajzolódtak ki. Az objektum szerkezetének rekonstruálása érdekében megtörtént az átlagosan 30 cm átmérővel rendelkező, 20–40 cm mélységű cölöphelyek gipsszel való kiöntése (3. ábra).

3. ábra: Gipsszel kiöntött cölöphely. Forrás: Gutay Mónika fotója.

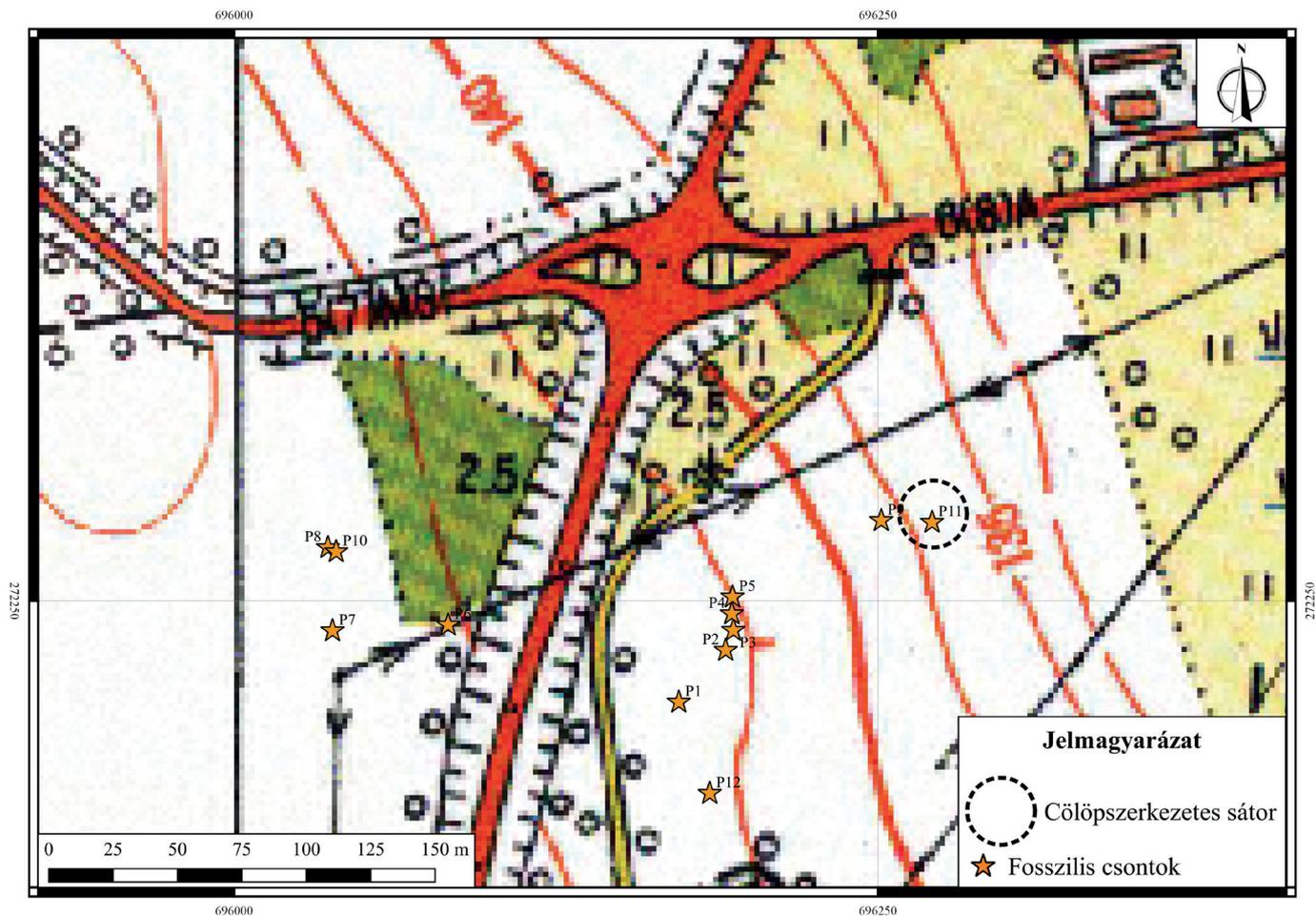
A cölöplyukak keresztmetszete alapján a lakóépítmény tartószerkezetét alkotó cölöpök többségének a dőlésszöge 55–60° lehetett (4. ábra). Néhány, az etnográfiai szakirodalomban ismertett észak-amerikai indián tipi méretadatai átlagosan hasonló dőlésszöget mutatnak (Campbell 1915; 1927). A kisebb átmérőjű karólyukak közel függőlegesek voltak.

A cölöphelyek elhelyezkedése eléggé szabálytalan. Egymáshoz viszonyított távolságuk általában 1–1,5 m között változik. Jelentősen nagyobb távolságok figyelhetők meg ugyanakkor az objektum D-i oldalán az 1803/6. és 1803/7. számú cölöpök között (4,3 m), az objektum Ny-i oldalán az 1803/7. és az 1803/8a., 8b. számú cölöpök között (3 m), valamint az 1803/9a., 9b. és az 1803/10. számú cölöpök között (2 m). Az objektum alakja ellipszis, K–Ny-i irányú mérete (hosszúsága) 8,3 m, É–D-i irányú mérete (szélessége) 5,3 m. Az objektum belsejében található, a 2. ábrán az 1803/1. számmal jelölt cölöplyuk elhelyezkedése folytán az ellipszis aszimmetrikus. A cölöplyuk távolsága a Ny-i 1803/9a. és 9b. számú cölöphelyektől 4 m, a K-i 5. számú cölöphelytől 5,3 m. Az ilyen aszimmetrikus, ferde kúpos forma kapcsolatban lehet a mindenkor uralkodó széliránnyal, azon az oldalon gyakorlati okból kisebb az objektum dőlésszöge. Sajátos a kisebb átmérőjű karók elhelyezkedése. Az objektum DK-i oldalán, az 1803/6. számú cölöptől 0,5 m-re 4 karóhely található, amelyek egymástól 0,5 m távolságra helyezkednek el. Tőlük mintegy 1,3 m távolságra Ny-ra, az objektum D-i oldalán, egymástól 2 m távolságra található további 2 karóhely. Amennyiben helytálló az objektum lakóépítményként való értelmezése, úgy ezen kisebb átmérőjű karók jelenléte egy esetleges szélárnyékkal ellátott bejáratra, vagy az objektum falához közeli tartószerkezet, tartóállvány meglétére utalhat. A sátoron kívül, de annak közvetlen környezetében egy 90 cm x 30 cm-es tűzhelyként (1803/20) értelmezett ovális alakú átégett folt jelentkezett.

Az egyik cölöphely (Obj. 1803/7) betöltéséből csöves fosszilis csont maradványa, egy másik cölöphelyéből (Obj. 1803/16) megmunkált jaspis kavics töredéke került elő. Az objektum 120–130 m-es környezetében 12 helyen kerültek elő vadló és rénszarvas fossziliák (4. ábra; Gutay–Tóth 2016: 129).

Sátorszerű lakóépítmények, mint régészeti jelenségek

Az Apc–Farkas-major lelőhelyen feltárt sátorszerű lakóépítmény számos régészeti és néprajzi párhuzammal rendelkezik. A felső paleolitikumban főleg a késő glaciális, gyakran zord európai viszonyai miatt elterjedt az észak- eurázsiai néprajzi adatokból is ismert „csum” (Zaliznyak 1995, 89) vagy észak-amerikai indián „tipi” szerű kónikus formájú sátor típus. Az orosz nyelvben a komi jövevényszó alapján „csum” névvel illetett, alakját tekintve rendkívül változatos lakóépítmény típus főleg az Eurázsia Északnyugat-Szibériától Észak-Mongóliáig terjedő területein honos rénszarvasvadászoknál volt elterjedt. Hasonló szerkezetű lakóobjektumok megtalálhatóak az Észak-Skandinávia területén élő lappoknál (goahti, lavvu) és Észak-Amerikai síksági

4. ábra: A cölöpszerkezetes sátor szerű lakóobjektum közvetlen környezete. Forrás: Gutay, Tóth 2016.

indiánjai körében (tipi, teepee) (5. ábra). A változatos szerkezetű lakóépítmény általában kónikus formájú, kerek vagy ovális (ellipszis) alaprajzú. A lakóépítmény jellegétől, funkciójától (kisebb családi vagy nagyobb közösségi építmény) függően az átmérőjük (2,5-5 m) és a szerkezet vázát alkotó cölöpök száma (12-15-35-50) is igen változó. A Nyugat-Szibériában, az Urál hegység K-i lejtőin élő manysik (orosz eredetű elnevezésükön vogulok) sátrainak vázát csupán 2,5-3 m hosszú rudak alkotják, más népeknél a szerkezet vázát lényegesen hosszabb, akár 6-7 m hosszúságú cölöpök alkotják. A sátrak középen többnyire tűzhely található. A tartószerkezetet alkotó cölöpökhöz bőrből készült kötelekkel erősítették hozzá a külső borítást. Télen a sátrakat két réteg rénszarvas bőrrrel, nyáron általában nyírfakéreggel vagy mohával fedték be. Rendkívül gazdag néprajzi anyag kapcsolódik a sátorhoz, mint egyfajta „szakrális térhez” a szamojéd népcsoport É-i ágához tartozó nyenyeczek körében is (Ivasivka 2005).

Viszonylag könnyű súlyánál, szállíthatóságánál fogva a lakóépítmény egy rendkívül mobil életmódhoz kapcsolódik (Zaliznyak 1995: 89). Alsó-Ausztában 1969-ben egy paleolitikus sátorrekonstrukció rekonstruálását hajtották végre. A rekonstruált sátor átmérője és magassága egyaránt 4 m volt. A sátorszerkezetet 12 darab, 5 m hosszúságú, 6 cm átmérőjű egyenes, kéregtelenített nyírfapózna alkotta. A konstrukció stabilizálása végett 6 pózna közé bórszíjjal merevítőelemeket rögzítettek.

5. ábra: Oglala Lakota tipi 1891. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Tipi#/media/File:Oglala_girl_in_front_of_a_tipi2.jpg

A sátor borítását 40 darab, 7-8 mm vastag bőrszíjjal összevarrt, cserzett rénszarvasbőr alkotta. A konstrukció összsúlya mintegy 170 kg volt, és az elszállítási kísérlet során egy szánkó segítségével még csekély hó magasság esetén is elégséges volt három ember (Einwögerer 2009: 221-222).

A sátorszerű lakóobjektumok egykori építőelemeinek nyomai gyakran egyáltalán nem mutatkoznak meg és csak feltételezhető az objektum jelenléte. E lakóobjektum felismerésének módja rendkívül változatos, mivel sok megjelenési formája is lehet az ásások során. Dick Stapert dolgozta ki a lakóobjektumok felismerésének leletszóródásokkal történő módszerét (Stapert 1989; 1992). A „Rings & Sectors” módszer egy központi tűzhely körüli teret szektorokra és gyűrű formájú zónákra osztja (Gelhausen et al. 2015: 3, Abb. 2.). A leletek gyakoriságát a tűzhelyhez viszonyított távolsági osztályok alapján vizsgálja. Az egyes leletkoncentrációkat körülvevő nagyobb kövek a sátor borításának rögzítésére szolgáló nehezékeknek tekinthetők. Ilyen nehezékként használt nagyméretű kövek ismertek a Magdalénien kultúrából (Jöris, Terberger, 2001; Street et al. 2012.). Az Észak-Amerika területén élt valamikori paleoindian lakóobjektumok felismerésének egyik, bár nem egyértelmű lehetősége éppen az ún. „Tipi ring/Stone circle” meglétének igazolása (Laubin–Laubin 1977: 5-6; Light 1983; Scheiber–Finley 2010).

A felső paleolitikus lakóstruktúrákról részletes áttekintést nyújt Kövecses-Varga Etelka diplomamunkája illetve a Gábori emlékkötetbe írt cikke (Kövecses-Varga 1994; 2000). A sátorszerű lakóobjektumok a paleolitikumot követően a mezolitikumban is használatban voltak, ahogy ezt számos lelőhely bizonyítja Európában (Engelstad 1990; Johanson et al. 2013: 109).

Hazánk területén a paleolitikus lakóépítményekről kevés információnk van, de a kónikus formájú sátrak nyomait a felső paleolitikumból szintén ismerjük. Ilyen került elő a Dunakanyarban, a Duna jobb partján található Dömösön Gábori Miklós 1962-ben egy viszonylag kisebb, mintegy 20 m × 4 m nagyságú területen ásta meg a vízvezeték fektetési munkálatok nyomán véletlenül talált lelőhelyet. Az egykori, enyhén lejtős talajfelszínt követő, 3,2 m mélységben érintetlenül feltárt kultúrreteg átlagos vastagsága 10 cm, maximális vastagsága 18 cm volt. Az ásató a nagyszámú törött csont ellenére a lelőhelyet egy ideiglenes táborként értelmezi. A feltárt terület több pontján talált kisebb, 30 cm × 40 cm átmérőjű tűzhelyeket. Ezek nem a földbe süllyesztett, beásott tűzhelyek voltak, nyomaikat csak egy 2-4 cm vastagságú folt jelezte, amelyek környékén égett csontokat talált és a foltok alatti lösz hamuval és faszénnel keveredett. Néhány helyen a tűzhelyek szuperpozícióban voltak, amely jelenséget Gábori a lelőhely többszöri, de rövidebb időtartamú felkeresésének tényeként értelmezett. A feltárt terület egy pontján egykori lakóobjektum jelenléte volt valószínűsíthető. A hulladékok ezen a helyen egy nagyobb félkör mentén helyezkedtek el, a település

járószintje itt nem szürke, hanem barna színű volt és egy ovális alakot alkotott. A mintegy 3,85 cm × 3,20 cm nagyságú, a környezetéhez képest enyhén mélyebben fekvő ovális terület körül a hulladék csontok nagyobb mennyiségben heverték, mint a lelőhely más részein. A folt szélén, öt helyen nagyobb köveket, folyami kavicsot találtak, amelyek két helyen, egymáson feküdtek. A feltételezett lakóobjektum kerülete mentén, tíz helyen szabályos, 5-8 cm átmérőjű, nem bemélyített foltok mutatkoztak a felszínen, amelyek azonban nem cölöphelyeket jelöltek. A foltok mintegy 1 cm vastagságú hamuszerű, eltérően szürke színűek voltak. Az ásató megfigyelése alapján az ovális lakóobjektum belsejében több eszköz is volt. A Szlovákiai és oroszországi települések lakóobjektumai alapján itt egy ideiglenes szelárnyéket vagy sátorszerű lakóobjektumot feltételezett (Gábori 1964: 173-174 Abb. 2; Gábori-Csánk 1984a: 251 Abb. 1).

Ságvár–Lyukas-domb lelőhely Siófoktól D-re mintegy 10 km távolságban található. A lelőhelyen több alkalommal folyt ásás, amelyek során a Gábori házaspár lakóépítményeket is dokumentált. Az első lakóépítmény a lelőhely felső kultúrretegéből, mintegy 2,2 m mélységből csak részleteiben került napvilágra, így annak tényleges jellege nem valószínűsíthető. Az ugyancsak a felső kultúrretegében feltárt második lakóépítmény esetében a feltárás során a jelenségek jóval karakterisztikusabbak voltak, jobb megfigyeléseket tettek lehetővé. A lelőhely egy pontján, az első lakóépítménytől mintegy 15 m távolságra egy 5,5 m × 5,5 m átmérőjű, szabálytalan alakú, a környezetéből 10-15 cm magasságra kiemelkedő, csontokból és agancsdarabokból álló hulladékhalom találtak. Ennek a halomnak különösen a külső, mintegy 1,5 m széles pereme volt igen vastag, amely jelentősen elkülönült a környezetétől. A halom D-i részén az agancsok egy része ferdén, esetenként függőlegesen állt. A feltárás során a halom közepén egy kis tűzhelyet találtak. Három agancsból készült eszköz is előkerült. Ilyeneket már az első házhely feltárásakor is találtak. A halom teljes eltávolítása után egy ovális alakú, barna, a közepe felé egyre világosodó színű, mintegy 3,9 m × 3,3 m átmérőjű folt tárult fel. Ezt a foltot a feltárók a feltételezett lakóobjektum belsejeként értelmezték. Maga a halom, agancsokkal a tetején, a kelet-európai analógiák alapján valószínűleg az építmény teteje vagy oldala lehetett. A központi tűzhely körül összesen öt darab, 28-40 cm között változó átmérőjű, talajba mélyített cölöplyukat dokumentáltak, amelyek kitöltése lényegesen eltért a környezettől. Ennek az inkább szabálytalan négyszög alakú lakóobjektumnak, valamint a valószínűsíthetően a cölöplyukak bemélyítésére szolgáló agancseszközöknek a legközelebbi analógiái is Kelet-Európa területén találhatóak (Gábori 1959; 1965; Gábori, Gábori-Csánk 1958).

Budapest–Csillag-hegy lelőhelyen Gábori-Csánk Vera végzett kis alapterületű hitelesítő ásást. Egy 4 m × 4 m kiterjedésű szondában vékony lakószintű kis telepolt került elő. Az ásató valószínűsítette, hogy az erózió a települést megsemmisítette, csak egy kis lakószint-részlet, kis mennyiségű pattintott

kő leletanyag és egy cölöplyuk maradt meg *in situ* a rétegben. Egy 23 cm átmérőjű, kerek, barna, metszetben 20 cm mély és félkörívben záródó folt cölöplyuk alakját mutatta. Közeliében néhány szilánk és egy mamutborjú fogtöredéke került elő (Gábor-Csánk 1984: 7, 12, 2. Kép; 1986). A lelőhely régészeti anyaga az ásató szerint a Dunakanyar vidékének a Gravettien entitásba tartozó iparaihoz, Pilismaróthoz, Dömöshöz áll legközelebb.

Hidasnémeti–Borházdűlő lelőhely feltárását Simán Katalin vezette 1983–1985 között. A leletanyag két szintben került elő, a vörös színű réteg alsó felében (30–65 cm), és 10 cm-rel mélyebben a barna réteg középső részében (45–75 cm) (Simán 1989: 5–6). Az ásató véleménye szerint bár felmerülhetnek kétségek a két kulturális szint önállósága kapcsán, az azonban valóban elég meggyőző, hogy a két szintet egy steril, leletmentes réteg választotta el, és egymástól eltérő talajban kerültek elő. A két kultúrréteg leletanyaga techno-tipológiai alapon nem választható el egymástól. Mindkét települési szinthez tartoztak települési jelenségek, elsősorban tűzhely foltok. A felső kultúrrétegben két cölöplyuk előfordulását említi az ásató. Az egyik egy 10 cm átmérő, kerek, csúcsban végződő, meredek falú. A másik egy mintegy 20 cm átmérőjű, ferde falú. Mindkét cölöplyuk mélysége kb. 20 cm. Feltételezhető, hogy a felső kultúrrétegben valamilyen építmény nyomai találhatóak (Simán 1986: 2). A feltárt régészeti anyag alapján a Gravettien entitás vállas hegyeket tartalmazó késői fázisába sorolható.

A Magyarország területén található mezolitikus lelőhelyek sorában mindenképpen kiemelkednek Sződliget/Vác 31/9. I–II. lelőhelyek, ahol Gábori Miklós a gazdag kőipar valamint két tűzhely mellett két részben egész, részben törött kavicsokkal kirakott ovális alaprajzú lakóépítményt és egy-egy téglalap alakú sátoralapot azonosított. Az ovális alakú, feltételezett lakóobjektumokat az 1954 évi ásítás során tárták fel. A folyóvíz által koptatott nagyobb méretű kavicsokat egy szintben szorosan egymás mellé rakták. A kavicsok feltehetően hőhatás következtében többnyire széthasadtak. 1967-ben, mintegy 200 m távolságra a korábban feltárt lelőhelytől egy újabb lelőhelyet sikerült lokalizálni. A feltárás során két tűzhely is napvilágra került. A tűzhelyektől mintegy 3 m távolságra, de azoknál mintegy 25 cm-el mélyebb szinten egy szabálytalan, lekerekített téglalap alakú lakóobjektum alapja került elő. Ennek felszíne kövekkel kirakott és a kövek között homokkal kitöltött volt. A kitöltő homok színe azonban a környezettől eltérően barna színű volt. Olyan égésnyomokat észleltek, amelyekhez hasonlóak a lelőhely területén csupán a két tűzhely környéken voltak megfigyelhetők. A felszín anyagát alkotó, a Duna hordalékából származó kavicsok általában 15–20 cm átmérőjűek voltak. A nagyobb darabok jellemzően a kikövezett terület szélén helyezkedtek el. A kövek vízszintesen helyezkedtek el, egy 8–10 cm vastagságú vertikális sávban. A lakóobjektum mérete 2,8 m × 2,7 m, területén csupán néhány pattintott kő került elő. A lakóobjektummal

kapcsolatban cölöplyukak nem kerültek elő (Gábori 1956; Krausz 2011). A téglalap alakú objektumalap legközelebbi analógiái Szerbia területén Lepenski Vir és Vlasac lelőhelyek trapéz alakú lakóépítményei között találhatóak meg (Srejiović–Letica 1978).

Magyarországon a mezolitikumból a legjobban dokumentált lakóépítmény maradványt a Jászságból ismerjük Jásztelek I lelőhelyről (Kertész 1996: 19–22). A lelőhely kora a techno-tipológiai elemzés alapján a késő mezolitikumra tehető, az Atlantikum klímaperiódusra, így egyidős Jászberény II, Tarpamárki-tanya és Kaposhomok lelőhelyekkel (Kertész 1994; Eichmann 2004). A jászteleki többé-kevésbé kör alakú építmény átmérője 5 m volt, a területe 19 m² (Kertész 1994, 20). A sátor bejárata DNy felé nézett, középen 50 cm átmérőjű, kissé besüllyesztett tűzhelyet, illetve az ÉNy-i részén egy tároló gödröt figyeltek meg. A sátor szerkezetére 11 ferdén beásott és egy, a tűzhely mellett mélyebbre ásott függőleges cölöplyukból lehet következtetni. A cölöpök 6–17 cm vastagok és 600 cm hosszúak lehettek, az É-i fal dőlési szöge 80° volt, míg a D-i falé 60–65°, így a sátor kónikus formája ferde, aszimmetrikus volt (Kertész 1996: 21–22). Kertész Róbert szerint a sátrat fával, fakéreggel, náddal, esetleg állati bőrökkel borították.

Összefoglalás

Az Apc–Farkas-majoron előkerült jelenség minden bizonnyal egy valamikori sátorszerű lakóépítmény helyeként értékelhető. Az ismert néprajzi adatokkal összevetve a szerkezettel kapcsolatban néhány lényeges kérdés merül fel: 1) a cölöpök szabálytalan elhelyezkedése, 2) az objektum Ny-i oldalán található kettős cölöphelyek (1803/8a., 8b., 1803/9a., 9b.) jelentése, 3) az ismert konstrukciókban az 1803/1. számú cölöp („istenfa”) helyén többnyire a lakóobjektumok belsejében található tűzhely található, 4) végezetül pedig a bármilyen aktivitási zónát jelző régészeti leletek, főként a pattintott kövek hiánya. A sátor egyik cölöphelyének a betöltéséből és a sátor környezetében 80–240 m-es körzetben 12 helyen kerültek elő fosszilis csontok (5. ábra, P1–P12). A fosszilis csontok főként rénszarvas és vadló egyedektől származtak. Hat fosszilis csont szóródás egymáshoz viszonyítva félkörívben helyezkedett el. Az egyik, a feltételezett lakóépítménytől mintegy 120 m távolságra található, meghatározásra alkalmatlan fosszilis csont (5. ábra, P1; 2486 leletkísérő szám) mellett egy kvarcit kavics töredéke (2487 leletkísérő szám) és egy okker darab (2488 leletkísérő szám) került elő. A fosszilis csontok elhelyezkedésének hátterében tudatos emberi tevékenység nyomai feltételezhetők. A lelőhelyen kevés, nem típusos pattintott kő került elő. Ennek oka az is lehet, hogy a lelőhelyet a szarmata település megbolygatta és részben tönkretette. A lelőhely dombtető része csupán 30 cm-es humuszszorosított réteggel volt fedve, a gépi humusztalálás során a szántás által megbolygatott humuszban található pattintott kövek és fosszilis csontok a meddőre kerülhettek. A lelőhely gépi humusztalálását megelőzően a terület parlagon volt hagyva, ezért a felületet takaró növényzet miatt

régészeti megfigyeléseket nem tudtunk végezni. A sátor a néprajzi és az etnoarchaeológiai példák, a kísérő leletek (fossilis csontok és pattintott kövek) és a lelőhelyen talált szarmata objektum típusok kulturális párhuzamai alapján nagy valószínűséggel felső paleolitikus vagy korai mezolitikus korú lehet.

Régészeti jelenség száma, megnevezése	Átmérője	Méret	Mélysége	Dőlésszöge	Betöltési rétegből előkerült leletanyag
1803/1, központi cölöphely	30 cm		25 cm		
1803/2, cölöphely	30 cm		25 cm		
1803/3, cölöphely	30 cm		28 cm	55-60 fok	
1803/4, cölöphely	30 cm		20 cm	55-60 fok	
1803/5, cölöphely	35 cm		30 cm	55-60 fok	
1803/6, cölöphely	38 cm		30 cm		
1803/7, kettős cölöphely	54 cm		35 cm	55-60 fok	fossilis csont
1803/8, kettős cölöphely	54 cm		15 cm	55-60 fok	
1803/9, kettős cölöphely	40 cm		34 cm	55-60 fok	
1803/10, cölöphely	17 cm		10 cm	55-60 fok	
1803/11, cölöphely	20 cm		16 cm		
1803/12, cölöphely	28 cm		20 cm	55-60 fok	
1803/13, cölöphely	40 cm		28 cm	55-60 fok	
1803/14, cölöphely	20 cm		15 cm		
1803/15, cölöphely	30 cm		20 cm		
1803/16, cölöphely	35 cm		25 cm	55-60 fok	megmunkált jáspis kő
1803/17, cölöphely	20 cm		14 cm		
1803/18, cölöphely	20 cm		20 cm		
1803/19, cölöphely	30 cm		22 cm		
1803/20, tűzhely		90 cm x 30 cm	20 cm		

1. táblázat: Sátor cölöphelyek és tűzhely O: 1803 S: 4235, 4236

IRODALOM

- Binford, R. (1984): *Die Vorzeit war ganz anders. Methoden und Ergebnisse der Neuen Archäologie* (München).
- Campbell, W. S. (1915). The Cheyenne tipi. *American Anthropologist*, 1915, 685-694.
- Campbell, W. S. (1927). The tipis of the Crow Indians. *American Anthropologist*, 1927, 87-104.
- Dávid Árpád (2011): *Ásvány és közettan*, EKF TTK. Elérhető: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0038_foldrajz_asvanyekotzettanda/ch01s23.html Letöltés időpontja: 2017. augusztus.
- T. Dobosi Viola (1970): Jelentés az 1970. okt. 26. apci kiszállásról. MNM (kézirat).
- Dövényi Z. (Szerk.) 2010. *Magyarország kistájainak katasztere* - második, átdolgozott és bővített kiadás. Magyar Tudományos Akadémia, 1-876.
- Eichmann, W. J. (2004): Mesolithic hunter-gatherers in the Carpathian Basin and the spread of agriculture in Europe. *Fulbright Student Conference Papers. Budapest: Hungarian-American Commission for Educational Exchange*. 2004.
- Einwögerer, T. (2009): *Die jungpaläolithischen Stationen in der Ziegelei Kargl in Langenlois, Niederösterreich*. Dissertation. Universität Wien. 1-335.
- Engelstad, E. (1990): Mesolithic house sites in arctic Norway. In *The Mesolithic in Europe. International Symposium*. 3 (pp. 331-337).
- Gasparik Mihály (2015): Jelentés a 2014-ben az Apc Farkas-major és az Apc 5., 6. és 9. számú lelőhelyekről begyűjtött fosszilis állatsontok preparálásáról és konzerválásáról valamint a leletek őslénytani/archeozoológiai kiértékeléséről.
- Gábori Miklós (1956): Mezolitikus leletek Sződligetről. Mesolithische Funde von Sződliget. *Archaeologiai Értesítő* 83, 177-182.
- Gábori Miklós (1959): A ságvári paleolitikus telep újabb ásatásának eredményei. *Archaeológiai Értesítő*, 86, 3-19.
- Gábori, M. (1964): Beiträge zum Paläolithikum des Donauknie-Gebietes. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 16. 171-186.
- Gábori, M. (1965): Der zweite paläolithische Hausgrundriss von Ságvár. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 17(1965): 111-127.
- Gábori M., Gábori-Csánk V. (1958). Der erste paläolithische Hausgrundriß in Ungarn. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 9. 19-34.
- Gábori-Csánk, V. (1984a): Die Behausungsspuren von Dömös. In: Berke, Hubert, ed. *Jungpaläolithische Siedlungsstrukturen in Europa: Kolloquium 8.-14. Mai 1983 Reisenburg/Günzburg*. Verlag Archaeologia Venatoria.
- Gábori-Csánk, V. (1984b): A felső paleolitikum nyoma Budapesten. *Budapest Régiségei* 25(1984), 7-14.
- Gelhausen, F.-Kegler, J.-Wenzel, S. (2015): Hütten oder Himmel? Latente Behausungsstrukturen im Spätpaläolithikum Mitteleuropas. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, 51(1), 1-24.
- Gutay Mónika (2007): *Régészeti lelőhelyek a Zagyva felső-folyása mentén, Hatvan-Kisgombos és Pásztó között. Őskőkori lelőhelyek a Mátra déli és délnyugati részén*. Szakdolgozat, Budapest: Eötvös
- Loránd Tudományegyetem, kézirat.
- Gutay Mónika (2016a): Előzetes jelentés a Halmajugra, Szoller-dűlői felső paleolitikus telep leletmentő feltárásairól. *Agria XLIX* (2016), 9-15.
- Gutay Mónika (2016b): Előzetes jelentés Apc-Somlyó 5-6. és 9. számú felső paleolitikus lelőhelyek tervásatásairól. *Agria XLIX* (2016), 17-28.
- Gutay Mónika (2016c): Összefoglaló jelentés. Karácsond-Taródi-hegy 8. sz. lelőhely. Dobó István Vármúzeum.
- Gutay Mónika-Tóth Zoltán (2016): Előzetes jelentés Apc-Berekalja 1. és Apc Farkas-Major régészeti lelőhelyek megelőző feltárásairól és minősített régészeti megfigyeléseiről. *Agria XLIX* (2016): 126-138.
- Gutay Mónika-Kerékgyártó Gyula-Kecskeméti Attila (2010): Bifaciális levélhegyek a Mátraaljáról Bifacial leaf points from the Mátra Mountains. *Ősrégészeti Levelek/Prehistoric Newsletters* 12 (2010) 12-17.
- Gutay Mónika-Bálint Csaba-Péntek Attila-Szegedi Kristóf István-Tóth Zoltán Henrik (2016): Feldebrő-Bakoldal 1. számú lelőhely kutatásának előzetes eredményei (Preliminary report of an Upper Palaeolithic site Feldebrő-Bakoldal 1). *Litikum* 4: 45-52.
- Iakovleva L. A.-Djindjian F. (2001): New data on mammoth bone dwellings of Eastern Europe in the light of the new excavations of the Ginsky site (Ukraine). *Paper given at the World of Elephants - International Congress, Rome 2001*.
- Iakovleva L.-Djindjian F. (2005): New data on Mammoth bone settlements of Eastern Europe in the light of the new excavations of the Gontsy site (Ukraine). *Quaternary International* 126: 195-207.
- Iakovleva L.-Djindjian F.-Maschenko E. N.-Konik S.-Moigne AM. (2012): The late Upper Palaeolithic site of Gontsy (Ukraine): A reference for the reconstruction of the hunter-gatherer system based on a mammoth economy. *Quaternary International* 255:86-93. doi: 10.1016/j.quaint.2011.10.004.
- Ivasivka Sarolta (2005): „Sokszínű ég alatt élek...”. A természet mint szakrális tér a nyenyec prózairodalomban. Irodalomtudományi Doktori iskola. Az uráli népek folklórja és irodalma doktori program. Doktori disszertáció.
- Jánossy Dénes-Vörös István (1979). Grossäuger — Streufunde aus dem Pleistozän Ungarns. *Fragmenta Mineralogica et Palaeontologica* 9, 1979. 21-60.
- Johanson, K.-Jonuks, T.-Kriiska, A.-Törv, M. (2013): From the first people to idols and figurines: Richard Indreko as a scientist. *Man, his time, artefacts, and places. Collection of articles dedicated to Richard Indreko, Muinasaja teadus, Tartu: University of Tartu, Institute of History and Archaeology*, 19, 95-179.
- Jöris, O.-Terberger, T. (2001). Zur Rekonstruktion eines Zeltes mit trapezförmigen Grundriss am Magdalénien-Fundplatz Gönnersdorf/Mittelrhein. Eine „Quadratur des Kreises“?. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 31 163-172.
- Kolen, J. (1999): Hominids without homes: on the nature of Middle Palaeolithic settlement in Europe. *The middle Palaeolithic occupation of Europe*, 139-75.
- Kertész, Róbert (1994): Late Mesolithic Chipped Stone Industry from the site Jásztelek I (Hungary). In: Lőrinczy, G.(szerk.) *A kőkortól a középkorig: tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára*. Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szeged, 23-44.
- Kertész, Róbert (1996): The Mesolithic in the Great Hungarian Plain: A Survey of the Evidence. In: Makkay J., - Kertész R.: *At*

- the Fringes of Three Worlds. Hunter-Gatherers and Farmers in the Middle Tisza Valley.* Szolnok 1996, 5–34.
- Kövecses-Varga Etelka (1994). Felsőpaleolit lakhelyek Európában. Publikálatlan diplomamunka, Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Kövecses-Varga Etelka (2000). La recherche des types d'habitation du Paléolithique Supérieur. *A la recherche de l'homme préhistorique. Volume commémoratif de Miklós Gábori et de Veronika Gábori-Csánk.* Liège : Université de Liège, 2000, 177-183.
- Kraus Dávid (2011): *Duna környéki epipaleolit és mezolitik leletanyagok.* Szakdolgozat. ELTE.
- Laubin, R., Laubin, G. (1977): *The Indian Tipi: its History, Construction and Use.* 2nd ed. Norman: University of Oklahoma Press.
- Leesch, D.–Bullinger, J. (2012): 10 Identifying dwellings in Upper Palaeolithic open-air sites—The Magdalenian site at Monruz and its contribution to analysing palimpsests. In: M. J. L. Th. Niekus, R. N. E. Barton, M. Street & Th. Terberger (Eds.) *A mind set on flint – Studies in honour of Dick Stapert,* Barkhuis Groningen University Library Groningen 2012. 165-181.
- Light, Timothy F. (1983). Spatial patterns in five tipi ring sites. Graduate Student Theses, Dissertations, & Professional Papers. 3632. <https://scholarworks.umn.edu/etd/3632>
- Mania, D. (1990): *Auf den Spuren des Urmenschen. Die Funde von Bilzingsleben.* Theiss, Stuttgart.
- Mania, D. (2004): *Homo erectus – seine Kultur und Umwelt. Zum Lebensbild des Urmenschen (= Bilzingsleben. Bd. 5 = Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 40).* 2. unveränderte Auflage. Beier & Beran, Langenweißbach.
- Müller, W.–Pasda, C. (2011). Site formation and faunal remains of the Middle Pleistocene asite Bilzingsleben. *Quartär* 58(2011):25-49.
- Noszky Jenő (1923). A Zagyvavölgy és környékének geológiai és fejlődéstörténeti vázlata. *Annales Musei Nationalis Hungarici, XX.* (1923). 60-72.
- Scheiber, L. L.–Finley, J. B. (2010): Domestic campsites and cyber landscapes in the Rocky Mountains. *Antiquity*, 84(323), p.114.
- Simán Katalin (1986). Jelentés Hidasnémeti-Borházdűlő felsőpaleolitikus telep ásátásáról. *A Herman Ottó Múzeum Közleményei* 24 (1986) 2-4.
- Simán, Katalin (1989). Hidasnémeti – Upper Paleolithic site in the Hernád valley (Northeast Hungary). *Acta Archaeologica Carpathica XXVIII* (1989) 5-24.
- Srejskić, D.–Leticica, Z. (1978): *Vlasac, a Mesolithic settlement in the Iron Gates.* Serb. Akademie.
- Stapert, D. (1989): The ring and sector method: intrasite spatial analysis of stone age sites, with special reference to Pincevent. *Palaeohistoria*, 31, pp.1-57.
- Stapert, D. (1992): *Rings and Sectors: Intrasite Spatial Analysis of Stone Age Sites* (Dissertation Groningen).
- Street, M.–Jöris, O.–Turner, E. (2012). Magdalenian settlement in the German Rhineland — An update. *Quaternary International* 2012, 1-20.
- Szántó Lóránt levele 2005. január 13. (kézirat)
- Szilágyi, M.–Füzesi, A.–Virág, A.–Gasparik, M. (2015): A Palaeolithic mammoth bone deposit and a Late Copper Age Baden settlement and enclosure. Preliminary report on the rescue excavation at Szurdokpüspöki–Hosszú-dűlő II–III. (M21 site No. 6–7). *Dissertationes Archaeologicae*, 3(2), 405-412.
- Vörös István (1980): Magyarország fosszilis Elephantidái. I. Észak-Magyarország Elephantidae leletei. *Folia Historico-naturalia Musei Matraensis* 6 (1980): 13–49.
- Zaliznyak, L. L. (1995). *The Swiderian reindeer hunters of Eastern Europe.* Wilkau-Hasslau, 152, TF. 62.

A régészeti leletek katalógusa

Pattintott kővek

O: 550, S: 1302 (544a): 1 db töredék, mátrai limnoszilicít
 O: 550, S: 1302 (544b): 1 db szilánk, mátrai limnoszilicít
 O: 550, S: 1302 (544c): 1 db töredék, mátrai limnoszilicít
 O: 550, S: 1302 (544d): 1 db töredék, mátrai limnoszilicít
 O: 550, S: 1302 (544e): 1 db töredék, mátrai limnoszilicít
 O: 550, S: 1302 (545): 1 db penge, mátrai limnoszilicít
 O: 296, S: 596 (568): 1 db töredék, mátrai limnoszilicít
 O: 367, S: 892 (782): 1 db kavics, kvarcít
 O: 351, S: 810 (832): 1 nyersanyag darab, mátrai limnoszilicít
 O: 377, S: 5912 (877a): 1 db töredék, mátrai limnoszilicít
 O: 377, S: 5912 (877b): 1 db szilánk, mátrai limnoszilicít
 O: 377, S: 5912 (877c): 1 db töredék, mátrai limnoszilicít
 O: 377, S: 5912 (877d): 1 db szilánk, mátrai limnoszilicít
 O: 802, S: 1814 (1059): 10 db kavics, kvarcít
 O: 601, S: 1404 (1325): 1 db töredék, jáspis
 O: 416, S: 990 (1339): 1 db szilánk, mátrai limnoszilicít
 O: 1006, S: 2216 (1378): 1 db kavics, jáspis
 O: 1654, S: 3817.18 (2252): 1 db kavics, kvarcít
 O: 1641, S: 3792.93 (2325): 1 db kavics, jáspis
 O: 1832, S: 4294 (2616): 1 nyersanyag darab, mátrai limnoszilicít
 O: 1381, S: 3252 (2639a): 1 db kavics, kvarcít
 O: 2010, S: 4676 (2743): 1 nyersanyag darab, mátrai limnoszilicít
 O: 2036, S: 4748 (3098): 1 db töredék, jáspis

1445 leletkísérő szám: 1 db szilánk, tűzkő
 2674 leletkísérő szám: 1 db szilánk, dunántúli radiolarit
 3111 leletkísérő szám: 1 nyersanyag darab, mátrai limnoszilicít
 3113 leletkísérő szám: 1 db szilánk, mátrai limnoszilicít
 3115 leletkísérő szám: 1 db szilánk, mátrai limnoszilicít
 3116 leletkísérő szám: 1 db magkő, radiolarit
 3117 leletkísérő szám: 1 db szilánk, mátrai limnoszilicít
 3332 leletkísérő szám: 1 db szilánk, mátrai limnoszilicít
 3333 leletkísérő szám: 1 db szilánk, mátrai limnoszilicít
 3334 leletkísérő szám: 1 db töredék, mátrai limnoszilicít

Fossilis csontok

Meghatározásra alkalmas maradványokat az alábbi minták szolgáltattak:

2483 jelzésű minta: cf. Rangifer sp., rénszarvas nyakcsigolya (vertebra cervicalis) töredék (1 db), a töredék hossza: 37,66 mm

2484 jelzésű minta: cf. Equus sp. A csontfal vastagsága alapján a legvalószínűbben lóhoz tartozó csontszilánkok.

2514 jelzésű minta: cf. Equus sp. A csontfal vastagsága alapján a legvalószínűbben lóhoz tartozó csontszilánkok.

2531 jelzésű minta: Equus sp., Közepes testmretű caballoid ló 2 db felső őrlőfoga, bal és jobb oldali felső egyes molaris (M1 sup. sin. et dext.), a méret és a koptatottság alapján nagy valószínűséggel egy egyedhez tartoztak. Megjegyzendő, hogy az őrlőfelület alakjában (szélesség – hosszúság arány) van némi különbség, ilyen mértékű asszimetria azonban egy egyedben belül is előfordulhat. 1 db bal oldali felső őrlőfog töredék (valószínűleg M2 vagy M3 sup. fr.), a méret alapján tartozhat az előbbi egyedhez.

3204 jelzésű minta: Equus sp., Ló kézközépcsontjának vagy lábközépcsontjának töredéke (metapodium fr.).

O: 1381, S: 3252, 3253, textil maradvány lövészárokból jelzésű minta: Canis seu Meles, kb. kutya nagyságú állat bordatöredéke. A recens összehasonlító emlős anyaggal való összevetés alapján a legvalószínűbb, hogy borz (Meles meles) vagy kistermetű farkas (Canis lupus) bordatöredéke, de meg kell jegyezni, hogy a kutya (Canis familiaris) is szóba jöhetne, ha a bezáró üledék kora ezt megengedi (Gasparik 2015).

Okker

2488 leletkísérő szám: 1 db okker

Upper Palaeolithic Residential Building from Apc-Farkas-major (Heves County, Northern Hungary)

Mónika Gutay – Attila Péntek

The expansion of the Primary Route No. 21 made necessary the preventive archaeological observation and excavation. During the excavation a large sized Sarmatian settlement and portion of its cemetery was found. In addition more post and pole holes appeared. These belong presumably to a tent like dwelling structure of the Palaeolithic age. From the Palaeolithic and Mesolithic periods numerous international analogies of such tentlike structures exist. However, in Hungary relatively few dwelling structures are known from the Old Stone Age, that is why the authors present a short review of the excavated structure.

Parasztpárti demokráciaértelmezők a koalíciós években: Erdei Ferenc kontra Kovács Imre

Medgyesi Konstantin*

* Móra Ferenc Múzeum, Szeged

Kulcsszavak

demokrácia
diskurzus
koalíciós évek
szövegértelmezés

democracy
discourse
coalition years
text interpretation

Absztrakt

Erdei Ferenc koalíciós évekbeli demokrácia-felfogásának fontos jellemzője a polgári vagy jogállami demokrácia, a szabadságjogok rendszerére épülő demokrácia fogalmának relativizálása. Erdei demokrácia-felfogása egyértelműen a kommunista demokrácia-képhez áll közel; úgy véli, a formális szabályok nem fontosak, a lényeg a társadalom gyökeres átalakítása. Mind Erdei, mint Kovács Imre a Nemzeti Parasztpártban politizáltak Kovács 1947. februári kilépéséig. Demokrácia-értelmezésük azonban élesen szemben áll egymással. Erdei a radikális társadalom-átalakítás érdekében nem fogadja el a mindenkire egyaránt érvényes szabadságjogok alkotmányos szerepét, ezzel ellentétben Kovács Imre nagyobb fontosságot tulajdonít a jogállamiság eszméjének.

Erdei Ferenc

Erdei koalíciós évekbeli demokrácia-felfogásának fontos jellemzője a polgári vagy jogállami demokrácia, a szabadságjogok rendszerére épülő demokrácia fogalmának relativizálása. Erre utaló nyelvi paneljei már a Demokrácia előadássorozaton elhangzott *Népi demokrácia* című előadásában is megjelentek (Huszár 2012). Az előadó a népi demokrácia kifejezést kívánta „negatív” és „pozitív” megközelítésben ábrázolni. A negatív nézőpont, vagyis a nemleges értelmű fogalomalkotás szerint a népi demokrácia azt jelenti, „a nép, a társadalom fölött ne uralkodjék semmiféle önkény” (Demokrácia 1945: 8). A Nemzeti Parasztpártot képviselő Erdei amellet tesz hitet, hogy a népi demokrácia azt is jelenti, hogy sem „egyetlen diktátor”, sem „akár egy megszervezett vékony uralkodó réteg” nem uralhatja a nép életét. Figyelemreméltó a belügyminiszter azon véleménye, miszerint „hatalmas tévedésben” van az, aki „napjaink népi demokráciájában” a polgári demokrácia „klasszikus szabályokban kifejezhető” formáit keresi. Erdei a liberális polgári demokrácia „légkörét”, szabályait „anakronisztikus” szemléletűnek bélyegzi. Erdei a sajtó- és szólásszabadság korlátozásáról szólnak, mert úgy véli, ha a szólás szabadságát „korlátlanul” értelmeznénk, akkor „lehetőséget adnánk a nép ellenségei számára is, ami a demokrácia igen közeli felborulását eredményezné” (Demokrácia 1945: 9). Az előadó a „személyes szabadságot”

és a „szerzett jogokat” is ilyen dimenzióból tartja korlátozhatónak. Erdei szerint, ha nem lehetne hozzányúlni a személyes szabadság eszményéhez, akkor lehetetlenné válna a társadalom gyökeres átalakítása. A belügyminiszter kísérletet tett a népi demokrácia definiálására is: „Mi tehát sajátlagosan a mi népi demokráciánk? A nép felszabadulásának a politikai módszere és pedig nem arany szabályokkal körülírt nyugvó rend, hanem felszabadulási folyamat” (Demokrácia 1945: 10). Érdemes magát az Erdei-féle fogalmat külön kiemelni, szerinte a népi demokrácia nem más mint egy „felszabadulási folyamat,” aminek célja a népuralom biztosítása. Erdei demokrácia-felfogása egyértelműen a kommunista demokrácia-képhez áll közel. A parasztpárti politikus is úgy véli, a formális szabályok nem fontosak, a lényeg a társadalom gyökeres átalakítása, nincsenek általánosan, mindenkire egyaránt érvényesülő jogok, mert ezzel az „ellenség” kapna plusz lehetőséget.

„Azt nem lehet örök érvényűen megmondani, hogy mi a demokrácia. [...] Az elvont okoskodásoktól teljesen függetlenül a történelem folyásában különböző elvi demokráciák követik egymást” – ezt már egy 1947. januári nem nyilvános előadásában mondja Erdei. „A demokráciát tehát nem magában véve, kortól és helytől eltekintve s elvonatkoztatva kell megítélni, hanem mindig aszerint, hogy milyen társadalmi helyzetről és milyen történelmi korszakról van szó” (Erdei 2003: 9). Erdei 1947 elején arról beszél, hogy

a polgári demokrácia – hiába léteztek a mindenkire egyaránt vonatkozó szabadságjogok – nem tette boldogabbá az emberiséget, ezért nem is lehet az „egyedül lehetséges” formája a demokráciának. „A szabadságjogok általános biztosítása megerősíti, konzerválja a dolgozó osztályok kizsákmányolását és elnyomását” – fejtegette Erdei (2003: 11). A népi demokráciát így igyekezik definiálni: „A népi demokrácia nem a szocializmus felé vezető út, hanem a demokrácia valóságos megteremtésének az útja. [...] A népi demokrácia valóságos népuralmat, a dolgozó osztályok uralmát akarja megvalósítani” (Erdei 2003: 12).

Az imént idézett Erdei-féle gondolatokból az tűnik ki, hogy a szociológus-politikus élesen elutasítja a szabadságjogok rendszerére épülő demokráciát, de nem szeretne proletárdiktatúrát sem,¹ hanem a két struktúra között képzeletben a népi demokrácia világát, amely uralmi forma képes hatékonyan megváltoztatni a társadalom kialakult rendjét.²

Erdei a Fórum című társadalomelméleti lap 1946. novemberi számában publikálta *A Válság vitájához* című esszéjét. Az írásban a parasztpárti politikai szociológusi-tudósi és közéleti szerepe keveredik. E keveredés által a szöveg élőbbé válik, hiszen a politikai propagandaelemek és sablonos kommunikációs panelek kellő mértékben szorulnak vissza, teret adva a gondolatilag tisztább elemzés számára. A tanulmány egyes részei kifejezetten a tudományos nyelvhasználati mód jellegzetességeit mutatják. Erdei pontos szociológusi elemzése szerint az akkori közélet szereplői két nyelven beszélnek, a két nyelv egymással folyton szembekerül, s a nyelvek grammatikája végzetesen eltérő. „Ez a két nyelv nem tud úgy vitatkozni egymással, hogy ebből a vitából valami közös álláspont kialakulhasson” – fejtegeti Erdei (1946: 245). A szerző úgy látja, a demokráciának magának is a „legelső és legnehezebb” próbája a demokrácia értelmezése, s a baj gyökere itt is a két egymással antagonisztikus viszonyban lévő nyelv megléte. Erdei azt boncolgatja, hogy az egyik nyelv szerint a demokrácia az „egyenlő feltételeket nyújtó játékszabályok” érvényesítését jelenti, míg a másik nyelv demokrácián a „régiről uralkodó osztályok hatalmának, kiváltságainak megszüntetését” és „a parasztság és a munkásság felszabadulási harcának a módszerét” érti (Erdei 1946: 245–247). Az elemzésnek eddig a szakaszáig beszélt Erdeiből a tudós, innentől jött a közéleti szereplő, aki arra tett javaslatot, hogy miként lehetne a két nyelvet egymáshoz közelíteni; mert a cél „valamiféle közös nyelv” kialakítása lenne. A közös nyelv alapjának tekinti Erdei az „objektív hozzáállást” és a „nyelvi alkalmazkodás” lehetőségét; ehhez szerinte a marxistáknak le kell mondaniuk „a marxista frazeológia egynémely kiművelt formulájáról” (Erdei 1946: 246). A másik nyelv képviselőinek pedig nagyobb megértést kell tanúsítaniuk a marxista nyelvhasználattal szemben. Erdei a közös nyelv megvalósításának gyakorlati alapját abban látja, hogy a két különböző nyelvet beszélő politikai erő megállapodik abban, hogy fel kell számolni a régi rend kiváltságait, a parasztság és a munkásság számára új

rendet kell teremteni és modernizálni szükséges a közigazgatást. E felsorolásból az is kitetszik, hogy e pontok azok, amelyek alapvetőek és lényegiek Erdei demokrácia-értelmezésében.

A szöveg érveléstechnikáját megvizsgálva az tűnik ki, hogy Erdei Ferenc 1946 őszén még hitelesnek mondható módon hitt ennek a bizonyos közös nyelvnek a megvalósíthatóságában. Erdei a közös nyelv struktúráját a népi demokrácia általa képviselt eszmeiségében látja megalkothatónak. A szociológus-politikus e szövege arra is illusztratív bizonyíték lehet, hogy Erdei a közös nyelv megteremtésével a nyílt proletárdiktatúra elkerülésében bízik (Tóth 2000).

Kovács Imre

Mind Erdei, mint Kovács Imre a Nemzeti Parasztpártban politizáltak Kovács 1947. februári kilépéséig. Demokrácia-értelmezésük azonban élesen szemben áll egymással. Erdei a radikális társadalom-átalakítás érdekében nem fogadja el a mindenkire egyaránt érvényes szabadságjogok alkotmányos szerepét, ezzel ellentétben Kovács Imre nagyobb fontosságot tulajdonít a jogállamiság eszméjének. Erdei maga úgy látja, Kovács Imre „középre” akarja helyezni „a magyar demokrácia súlypontját” és a többségre támaszkodva „megegyezéssel” demokráciát kívánna (Tóth 2000: 244). Erdei a megegyezéseknek mint politikai cselekvéseknek szánna kisebb szerepet, az ő nézőpontjából a népi demokrácia államának – akár a szabadságjogok korlátozása által – határozottan kell elvégezni a társadalom-átalakító munkát.

Erdei Ferenc 1945 óta megszólalásaiban felvállalja a népi demokrácia fogalom használatát. A kommunisták viszont csak 1946 őszétől birtokolják intenzívebben a népi demokrácia kifejezést. Erdei akkor került fogalmi-nyelvi vákuum helyzetbe, amikor egyre inkább szembesülni kényszerült azzal, hogy az általa népi demokráciának láttatott struktúra lényegesen különbözik a kommunisták népi demokrácia fogalmától, merthogy az alapvetően a proletárdiktatúra államrendezkedéséhez közelít. Erdei felvállalta a belső eszmei meghasonlást és nem ment szembe a formálódó diktatúrával, Kovács Imre számára viszont a demokrácia rendjének a megdöntése nem volt vállalható érzelmi-politikai kompromisszum.

„A demokrácia újabb megjelölése, a népi demokrácia, ahogy azt Rákosi Mátyás ismeretes kongresszusi beszédében kijelentette, út a szocializmushoz [...] Könnyen megtörténhetik azonban, hogy átugorjunk a demokrácia klasszikus fejlődési szakaszát és hirtelen belépünk a szocializmusba, amennyiben a szocializmus lesz a következő, vagy végső fejlődési periódus” – írja *A demokrácia útja Magyarországon* című tanulmányában Kovács Imre parasztpárti író-politikus 1946 novemberében (Kovács 1946: 97).³ Az esszé Bibó István *A magyar demokrácia válsága* írása mellett a korszak különösen figyelemreméltó demokrácia-elemzését mutatja fel. Természetesen sem terjedelmében, sem későbbi hatásában Kovács Imre

publikációja nem mérhető Bibó sokat hivatkozott *A magyar demokrácia válsága* dolgozatához.⁴ Ha azonban a lényeglátás elemei szempontjából figyeljük a szöveget, akkor azt mondhatjuk, Kovács a kommunisták diktatórikus szándékait illetően tisztábban, realiztikusabban lát, mint Bibó. A hasonlóságokat figyelve azt is kijelenthetjük, a két parasztpárti szerző annyiban azonos nézeteket vall, hogy mindketten a hagyományos demokratikus szabadságjogoknak komoly szerepet szánának a jövő demokráciájában, ugyanakkor mindkettőjük markáns szociális tartalommal kívánna megtölteni a demokrácia kereteit. A két szerző akár közéleti szövetséges is lehetett volna, már csak azért is, hiszen mindketten a Nemzeti Parasztpárt tagjai voltak, de viszonyuk inkább rossznak nevezhető. Ami azzal is összefüggött, hogy Kovács Imre legnagyobb párton belüli riválisa és politikai ellenfele Bibó személyes jó barátja, Erdei Ferenc volt, ezért személyes nexusukban nem tudott bizalmi helyzet kialakulni.

Kovács kiindulópontja *A demokrácia útja Magyarországon* című tanulmányában az, hogy Magyarországon nincsenek hagyományai a demokráciának:⁵ „Úgy lettünk demokraták, hogy nem voltunk demokraták. A múltunkban vannak demokratikus törekvések, a nép minden időben a maga módján és eszközeivel, a lehetőségek határain belül demokráciát akart, a magyar történelem kettős mozgású, társadalmi és nemzeti harcok szünni nem akaró folyamata, a nép fölfelé, a nemzet kifelé harcol szabadságáért, életéért: a magyar uralmi szerkezet azonban a legutóbbi időig antidemokratikus” – véli az író (Kovács 1946: 97). Egyértelművé teszi, 1945 után a demokrácia „számunkra véletlen kérdése” – mint fogalmaz: „Magyarországon nem fejlődéssel, nem forradalommal: háborús műveletek közepette született meg a demokrácia” (Kovács 1946: 98). Kovács véleménye e tekintetben Révai József álláspontjához hasonlatos, miszerint a magyar demokrácia nem természetes fejlődés eredményeképpen jött létre, hanem a háború történéseiből kifolyólag, a szovjet hadsereg ittléte által alakulhatott ki. Mindennek – az egyébként nyilvánvaló ténynek – az elismerése azonban óhatatlanul azzal járt együtt, hogy a szovjetek támogatta politikai erő, a kommunisták közéleti közösségének képviselői komolyabb pozícióval rendelkezettek a demokrácia-viták tekintetében is, hiszen a diskurzus során utalhattak arra, hogy a demokrácia léte az általuk feltétlenül szolgált Szovjetunióknak köszönhető.

Kovács értelmezése szerint a demokrácia nem is népuralom, hanem inkább egyfajta sajátos „közmegegyezés.” Az író nem tagadja a reakció mint olyan létezését, de az ő reakció-fogalma eltér a kommunistákétól. „Antidemokratikusnak” és „reakciónak” azokat a gondolatokat tartja, melyek az „egész szép úri világot” akarják visszahozni.⁶ Ugyanakkor látja azt a jelenséget, hogy a kommunista stratégia lényegi eleme, hogy az ellenvéleményt megfogalmazókat⁷ reakciónak bélyegezze és így tegye lehetetlenné a demokratikus párbeszédet.⁸ „A demokráciában a kisebbségi véleménynek érvényesülni

kell, azt reakciónak minősíteni nem lehet [...]. Nem lehet reakciónak minősíteni azt, aki demokráciát akar, csak a demokrácia hibáira, mulasztásaira mutat rá, tevékenykedésével, jóindulatú, megértő kritikájával segítő, építő és nem romboló a szándéka” – írja Kovács Imre (1946: 105).

Kovács kétféle demokrácia-típust nevez meg: az egyik a globális, a másik a totális demokrácia. A „globális” a klasszikus értelmű demokrácia, míg értelmezése szerint a „totális” demokrácia inkább a kommunisták által vallott demokráciaképet jellemzi. A totális demokrácia „szovjetszerű” és keleti típusú.

A szerző a kommunista pártot a „demokrácia motorjának” tartja, de mint mondja: „ez a motor néha erősen rákapcsol, és olyankor túlsebesen száguldana előre” (Kovács 1946: 101). Kovács a 45-ös választások eredményét így magyarázza: amikor az ország többsége a kiscgazdáknak szavazott bizalmat, akkor nem a párt programjára mondott igent, hanem „a választók arra a föl nem tett kérdésre feleltek: akartok-e kommunizmust vagy sem?” (Kovács 1946: 102).

Az író-politikus szerint ki kell mondani: „valójában a demokrácia és a szocializmus küzdelme folyik a magyar politikában” (Kovács 1946: 102). Kovács azt is bátran kijelenti, hogy a kommunista attitűdű „totális” demokráciában nincs helye más véleménynek – „a totális demokrácia egyre szűkülő kör, amelyben végül már csak egyetlen akarat érvényesül” – írja profetikus lendülettel a parasztpárti személyiség (Kovács 1946: 102). Különös nyelvi jelenség, hogy Kovács számára ekkorra, 1946 késő őszére már egyértelmű, hogy a „totális demokrácia” maga a proletárdiktatúra eszmei és politikai struktúrája, de a nyílt közéleti beszédstílust képviselő író-politikus mégsem mondja ki kendőzetlenül, hogy elkezdődött a diktatúra kiépítése, a diktatúra fogalmat nem használja, csak utal magára a kibontakozó diktatórikus közegre. A tanulmány utolsó bekezdésében – a diktatúra kifejezést nem használva – Kovács pesszimistán írja, hogy a jövő az általa „szocializmusnak” nevezett kommunista diktatúra, de amellet érvel, hogy mégis inkább demokráciát kellene építeni. Az írás végső mondata pedig már inkább egyfajta demokrácia-hitvallás:⁹ „A demokrácia, amely a többség uralma a kisebbség jogainak tiszteletbentartásával, azé a többségé, amelyik valóban demokráciát akar, s a kisebbség jogait csak annyiban respektálhatja, amennyiben ténykedésével a demokrácia hibáinak kiküszöbölésére, nem pedig a demokratikus rend megdöntésére törekszik” (Kovács 1946: 106). Ebből az utolsó mondatból is kiolvasható: Kovács szerint 1946 őszén elindult a demokratikus rend megdöntésének előkészítése.

Kovács Imre még mint a Nemzeti Parasztpárt képviselője 1947. február 6-án markáns demokrácia-hitvalló beszédet mondott a nemzetgyűlésben. E megszólalásában Kovács nyilvánvalóvá tette, hiába a NPP tagja és ezáltal a Baloldali Blokk politikusa, ő nem lesz a kommunista demokrácia-értelmezés és politikai stratégia társutasa.¹⁰ Kovács Imre a

koalíciós évek demokrácia-vitái tekintetében is fontos gondolatot mond ki, a felek között a „határvonal” ott húzódik, hogy ki akar demokráciát és ki tör diktatúrára, de a „diktatúra” kifejezést még mindig nem használja, helyette a „demokrácia megdöntése” fogalmat alkalmazza.

Kovács már mint pártonkívüli képviselő mondta el politikai karrierje legutolsó nemzetgyűlési beszédét 1947. április 18-án. A megszólalás mint általában „az utolsó” parlamenti felszólalások erőteljesen demokrácia-hitvalló attitűddel bír: „A demokrácia nemcsak a koalíció problémája, hanem valamennyiünké. Ez a nemzet mindig igen magas, igen drága tandíjat fizet a politika iskolájában. Vigyázzunk, hogy ezúttal ismétlésre ne kényszerüljünk. Demokrácia és parlament egymást nevelik. Mi a parlamentáris demokrácia hívei vagyunk, a parlamentet a szuverenitás legmagasabb formájának tekintjük” – tette egyértelművé parlamenti-demokráciapárti elvi álláspontját Kovács (Nemzetgyűlési Napló 1947: 701). Ezt követően burkoltan, de mégis rendkívüli szókimondással olvasta a kommunisták fejére, hogy ellenfeleik kiiktatására törnek. „A politikai türelmetlenség leszűkíti a demokrácia körét” – mondta Kovács Imre (Nemzetgyűlési Napló 1947: 703), aki alany nélkül, a személytelen „politikai türelmetlenséget” vádolja ugyan azzal, hogy az ellenfelek likvidálására törekszik, de nyilvánvalóan a „politikai türelmetlenség” általános mumusán konkrétan az MKP-t, a kommunista hatalmi politikát érti.

„A kommunisták ellenállás nélkül törtek előre s a kisczardapárt ott követte el a legnagyobb hibát, hogy az összeesküvés teljes ódiúját a nyakába hagyta varrni és ezzel igazolta azt az újabban hangoztatott állítást, hogy aki a kommunistákat támadja, az a demokráciát támadja, amiből dialektikusan következik az új tétel: a demokrácia egyenlő a kommunizmussal” – mondta immár kendőzetlen nyíltsággal Kovács (Nemzetgyűlési Napló 1947: 704-705). Az akkor már pártonkívüli képviselő az aktuális történések közepette is képes volt a történelmi ítélet próbáját álló, távolságtartó elemzésre, melynek lényegi megállapítása a következő: a kommunista kommunikációs stratégia központi eleme, hogy a kommunista ideológusok és közéleti szereplők egyenlőségjelet tesznek a „demokrácia” és a „kommunizmus” között. Kovács 1947-ben a nemzetgyűlés plénumán állapítja meg, a kommunista demokrácia-értelmezés markáns vonása, hogy „demokrácia” csakis a kommunista nézőpontú államberendezkedés lehet.

Kovács szerint a kommunista párt olyan, „mint egy malom”, amely állandóan működik és „sajátságos módon” őröl – „nincs megállás, mozgó az értékelése, a tegnapi haladó holnap már reakció. [...] Ez az örökmozgó, a megvalósult politikai perpetuum mobile, nem nyugszik addig, amíg egyedül nem marad a porondon” – elemez az író-képviselő (Nemzetgyűlési Napló 1947: 709). E szavakból újólag kitetszik, Kovács 1947 tavaszán már bizonyos abban, formálódik a diktatúra. Utolsó parlamenti

felszólalásának jövőbetekintő gondolata már nem minősíthető többnek, mint a végső remény hangjának: „Nemcsak az a haladás, amire a kommunistapárt ráüti bélyegét. Lehet a boldogulást más utakon is keresni. Nem szabad erőszakoskodni, inkább arra kell törekedni, hogy megértsük egymást, tiszteletben tartjuk egymás meggyőződését és politikáját, különben ideológiai háború borzalma szakadhat az emberiségre” (Nemzetgyűlési Napló 1947: 711). Amit Kovács az ideológiai háború borzalmának nevez, lett végül a világ számára a hidegháború fogalma, s a hidegháborús logika részeként Magyarországon a kommunista „perpetuum mobile” valóban megdöntötte a demokrácia struktúráját.

IRODALOM

Demokrácia. A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának kiadása (1945). Budapest: Egyetemi Nyomda.

Erdei, Ferenc (1946): A Válság vitájához. In: *Fórum*, 1946/3., 243–250. p.

Erdei, Ferenc (2003): Demokrácia, népi demokrácia, szocializmus. In: Tamasi Mihály (szerk.): *Erdei Ferenc: Politikai írások. 2. kötet. Válogatás*. Szeged: Bába Kiadó, 9. p.

Huszár, Tibor (2012): *Erdei Ferenc. Politikai életrajz 1910–1971*. Budapest: Corvina Kiadó.

Kovács, Imre (1946): A demokrácia útja Magyarországon. In: *Válasz*, 1946/11., 97–106. p.

Köpeczi, Béla (1985): *Erdei Ferenc, a politikai gondolkodó. A Makói Múzeum Füzetek 39.* Makó: Makó.

Nagy, Endre (2014): Kovács Imre 2. In: *Kritika*, 2014/3–4., 27–29. p. Elérhető: http://www.kritikaonline.hu/kritika_14marc-aprilis_nagyendre.html (A letöltés időpontja: 2016. február 7.)

Papp, István (2012): *A magyar népi mozgalom története 1920–1990*. Budapest: Jaffa Kiadó.

Szabó A., Ferenc (1993): Kovács Imre és a politikatudomány. In: *Politikatudományi Szemle*, 1993/2., 72–83. p.

Standeisky, Éva (2015): *Demokrácia negyvenötben*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2015. 206. p.),

Szeredi, Pál (1997): Szárszó vesztese. A népi mozgalom perifériáján – Kovács Imre. In: Sipos Levente – Tóth Péter Pál (szerk.): *A népi mozgalom és a magyar társadalom. Tudományos tanácskozás a szárszói találkozó 50. évfordulója alkalmából*. Budapest: Napvilág Kiadó, 252–259. p.

Tóth, István (2000): Két fordulat a Nemzeti Parasztpártban. In: Feitl-Izsák-Székely: *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Budapest: Napvilág, 281–290. p.

Tóth, István (2007): A Nemzeti Parasztpárt demokráciafelfogása (1945–1946). In: Feitl István (szerk.): *Köztársaság a modern kori történelem fényében*. Budapest: Napvilág Kiadó, 310–323. p.

Valuch, Tibor (2013): Egy demokrata magyar közíró a XX. században. Vonások Kovács Imre portréjához. In: Sipos Levente (szerk.): *Kovács Imre centenáriuma. Tudományos emlékülés a Politikatörténeti Intézetben*. Budapest: Napvilág Kiadó, 273. p.

FORRÁSOK

Nemzetgyűlési Napló 1945–1947. V. kötet.
Athenaeum, Budapest, 1952. 1947. február 6. 126–
145. p.

Nemzetgyűlési Napló 1945–1947. VII. kötet. 1947.
április 18. 701–716. p. (701. p.)

JEGYZETEK

¹Tóth István szerint Erdei abban bízott 1946-ban, hogy a kommunisták által dominált „harcos demokrácia” konszolidálódni fog és nem jutnak el a proletárdiktatúra stádiumáig (Tóth 2007).

²Köpeczi Béla Erdei demokrácia-dilemmájáról és demokrácia-értelmezéséről így ír: „1948-ig meg van győződve arról, hogy [...] a népi demokratikus szakasz nem rövid. [...] Ez az álláspont távol áll Bibó István demokráciakoncepciójától, amelyet ma sokan az Erdei által említett körülményeket nem tekintve, idealizálnak. De a népi demokrácia Erdei számára mégsem szocializmus, és nem is vezet szükségszerűen oda: a népi demokrácia szerinte nem szocialista rendszer, csak kapitalistaellenes politika.” (Köpeczi 1985: 8).

³Tóth István, a Nemzeti Parasztpárt történetével foglalkozó történész szerint Kovács Imre *A demokrácia útja Magyarországon* című tanulmányában megfogalmazottak lényegében Kovács „politikai krédójának tekinthetőek.” (Tóth 2013: 149).

⁴Szabó A. Ferenc egyértelműen Kovács Imre demokrácia-értelmező publicisztikáját Bibóéhoz hasonlítja: „Kovács Imréhez hasonló szívós következetességgel az ország nemzetközi helyzetének javításával – kortársai közül – csak Bibó István foglalkozott. Szintén Bibó nevének kell említenünk, ha Kovács demokráciafelfogását vizsgáljuk meg. 1946 őszén nagy tanulmányt jelentetett meg a *Válaszban A demokrácia magyar útja* címmel, amely több ponton emlékeztetett Bibó egy évvel korábbi, nagy port és vitát felkavart tanulmányának gondolatmenetére (Bibó 1945). Bibó Istvánhoz hasonlóan Kovács Imre a magyarországi politikai helyzet legaggasztóbb vonásának a szélsőségek felülkerekedésének veszélyét tartotta. Az egyik szélsőséget az 1946-ban már egyre leplezetlenebbül a hatalomra törő kommunista pártban, a másikat a régi társadalmi-politikai rendszer restaurálására törekvő erők között találta meg” (Szabó A. 1993: 80). Szintén a Bibó István-Kovács Imre párhuzamot emeli ki Nagy Endre: „Mint Bibó, Kovács Imre is megírta maga *A magyar demokrácia válságát A magyar demokrácia útja* címmel” (Nagy 2014).

⁵Standesky Éva szerint „Kovács Imre a demokrácia megszállottja volt” (Standesky 2015: 206), aki egyetlen területen ment szembe a saját maga által vázolt demokrácia-koncepcióval, „az általa oly hevesen óhajtott demokrácia alapelveivel” – ez pedig a magyarországi svábok kitelepítésének antidemokratikus követelése volt (Standesky 2015: 207).

⁶Kovács reakció-értelmezése is hasonlóságokat mutat Bibó ebbéli nézeteivel.

⁷Szeredi Pál Kovács Imre demokráciafelfogásában központi elemnek tartja, hogy nem létezik állandó „autentikus vélemény”, mert a különböző nézetek egymást fejlesztik és a vélemények szabad áramlása a demokrácia intézményrendszerének a lényegi eleme. Szeredi szerint ez volt az egyik legfontosabb különbség Kovács demokráciafelfogása és a kommunisták demokrácia-értelmezése között (Szeredi 1997).

⁸Kovács Imre a tanulmány megjelentetését a Nemzeti Parasztpárt ’46. november 2–3-i nagyválasztmányi ülésére időzítette. A nagyválasztmányon Kovács megpróbálta elérni, hogy a NPP változtasson a kommunistákhoz fűződő kapcsolatain, de ez nem sikerült (Papp 2012: 200). Papp István szerint Kovács Imre *A demokrácia útja Magyarországon* című tanulmányával feladta „a hosszú taktikázást” és egyértelművé tette álláspontját. Kovács Imre bátor kiállása azért is nagyon fontos volt, mert baloldali politikusként

kimondta, hogy „az MKP által hirdetett szocializmus a diktatúrával egyenlő” (Papp 2012: 200).

⁹Valuch Tibor „demokrata magyar közirónak” nevezi Kovács Imrét, aki „demokrata beállítottságából eredendően rendíthetetlen ellenfele volt a totális rendszereknek, az ezeket képviselő eszméknek és embereknek. Nyilvánvalóan ez vitte az antifasiszta mozgalmába, és ebből (is) ered következetes kommunizmusellenessége is” (Valuch 2013: 273).

¹⁰E beszéde után 19 nappal, 1947. február 25-én, Kovács Béla, az FKGP főtitkára elhurcolása napján az eljárással szembeni tiltakozásképpen Kovács Imre kilépett pártjából, a Baloldali Blokk részét képező Nemzeti Parasztpártból. Kovács Imre parlamenti beszéde megtalálható: Nemzetgyűlési Napló 1945–1947. V. kötet.

Democracy Interpreters of the Peasant's Party in the Coalition Years: Ferenc Erdei vs. Imre Kovacs

Konstantin Medgyesi

An important feature of Ferenc Erdei's democracy interpretation in the coalition years is the relativization of the concept of democracy based on civil or constitutional democracy, a system of freedoms. Erdei's democracy concept is clearly close to communist democracy; he considers that formal rules are not important, the essence is a radical transformation of society.

Both Erdei and Imre Kovács politicized in the National Peasant Party until Kovács quit in February 1947. But their interpretation of democracy is sharply opposed. Erdei does not accept the constitutional role of the freedoms that are valid for all, for the sake of radical transformation of society. In contrast, Imre Kovács attaches greater importance to the idea of the rule of law.

Egy elfeledett magyar „kubista”. Bánszky Sándor (1888–1918) szegedi szobrász

Nátyi Róbert*

* Szegedi Tudományegyetem

Kulcsszavak

Bánszky Sándor
Párizs, Szeged
Csáky József
kubizmus

Sándor Bánszky
Párizs, Szeged
József Csáky
Cubism

Absztrakt

A tanulmány a pályáján ígéretesen induló Bánszky Sándor (1888–1918) szegedi szobrászművész tragikusan korai halálával megszakadó művészi fejlődéséről, plasztikai munkásságáról értekezik. A világhírű kubista szobrásszal, Csáky Józseffel barátságot ápoló Bánszky 1913-ban érkezett Párizsba, hogy bekapcsolódjon a modern művészet fővárosának pezsgő szellemiségű, munkára serkentő vérkeringésébe. Az alkotó halála után, az első világháborút követő időszak viszontagságainak következtében életműve szinte teljesen szétszóródott. Több mint negyven szerencsésen megmenekült kisplasztikája, plakettje és gipszvázlata a Móra Ferenc Múzeum gyűjteményébe került, így jelenlegi ismereteink szerint a szegedi múzeum a legnagyobb műtárgy együttesel rendelkezik a szobrásztól. A XX. század elején Párizsban élő és alkotó magyar művész kolónia modernista, kubista törekvéseket követő tagjainak munkásságára fokozódó szakmai figyelem irányul. Bánszky torzóban maradt életműve fontos tanulságokkal szolgálhat a XX. század eleji modern hazai törekvések megértésében, illetve ismereteink árnyaltabbá tételében.

A Móra Ferenc Múzeumban megrendezett *Moholy és a Szegedi avantgárd* című kiállítás egyik meglepetése Bánszky Sándor szegedi származású, tragikusan rövid pályát befutó szobrászművész alkotásainak újra fölfedezése volt. A tanulmány írásával éppen egy időben, a Virág Judit Galéria *Párizs-Budapest 1890–1960* című kiállításán, a magyar kubisták szekciójában is szerepel egy a Móra Ferenc Múzeum gyűjteményében őrzött kisplasztikája (Kaszás-Kelen et al. 2017: 64).

Bánszky életéről, művészetéről nagyon keveset tudunk. Szeged képzőművészetének szorgalmas múlt századi kutatója, Szelesi Zoltán (1920–1985) ugyan tett erőfeszítéseket az életmű fölélesztésére és a tudományos köztudatba történő rögzítésére, de úgy tűnik, hogy ez a buzgólkodása mindmáig hatástalan maradt (Szelesi 1969: 145–147; Szelesi 1970: 970–971; Szelesi 1972–73: 100–101). Tanulmányaiiban vázlatosan tisztázta a művész rövid életrajzát és elhelyezte őt a XX. század eleji avantgárd mozgalmakban – az életmű töredékessége ellenére is – annak egyik érdekes képviselőjeként.

A Szegeden született Bánszky Sándornak (1888–1918), barátjával, a nemzetközileg is elismert, a kubizmus népszerű szobrászaként számon tartott Csáky Józseffel (1888–1971) párhuzamosan indult művészi pályája. A korán szülők nélkül maradt fiú 1899. január 1-től a szegedi árvaházban nevelkedett.

Bánszky szülővárosában végzett középiskolai tanulmányai folytatásaként, 1902-től az ungvári agyagipari szakiskolában, majd 1904 őszétől a székelyudvarhelyi kő- és agyagipari szakiskolában sajátította el a szakmai alapokat (Apró 1978: 4). Szeged város ösztöndíjban részesítette az agyagipari szakra beiratkozott, szorgalmas, az önképzőkörben is aktív tanulót (Hargita 1905: 6). Az iskolát az 1905/6-os tanévben végezte el. Ezután Münchenbe utazott. Hazatérve, Csáky Józseffel együtt a pécsi Zsolnay gyárban dolgoztak. A pécsi gyár – világszerte keresett szecessziós kerámiáinak sorával – ekkor érkezett sikerei csúcsára. Számos vezető tervezőművész műtermébe osztottak be fiatal iparművészeket. Bánszky és Csáky Zsolnayéknál Kapás Nagy Mihály (1864?–1943) irányítása alatt dolgozott (Csenkey 2000: 136).

Később, 1907-től 1909-ig Maróti Géza (1875–1941) és Mátrai Lajos (1875–1965) tanítványaként az Iparművészeti Iskola hallgatója volt. Az iskolát a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 300 koronás államsegélyének jóvoltából látogathatta (Fittler 1909: 8). 1907-ben nyerte el első megrendelését a Markovits Iván plakettre. Ezekben az években, Bécsben, majd Olaszországban tett tanulmányutat. Innentől kezdve életrajzának dátumai bizonytalanok. A *Magyar Iparművészet* 1909. évi 7. számában az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola tanítványainak munkái között reprodukáltak

Zeneművész síremléke című munkájának vázlatát¹. A fotográfia tanúsága szerint a terv a korszak funerális emlékeinek szimbolizáló irányzatához tartozott (Magyar Iparművészet 1909: 287). 1911-12 között a díszítőszobrászat tanársegédjeként működött volt iskolájában (Helbing 1930: 78). 1911 júliusában Párizsban tartózkodott, hiszen a Móra Ferenc Múzeum tulajdonába került vázlatai szerint, több akt tanulmányán ez a helymegjelölés szerepel. Ezek a rajzok tömörszerű, összefogott plasztikusságukkal túllépnek a korábbi részletező akadémista stúdiókon². 1911-ben mesterével, Maróti Gézával szép sikert értek el a Torinói Világkiállítás magyar pavilonjának dekorációs munkájával. A londoni *The Studio* folyóirat reprodukálta munkájukat. A korai évekből, 1910-ból, hírlaptudósításból ismerjük még a *Vak ember* című szobrát (Szalay 1911).

Az említett időszakban illusztrálással is foglalkozott. A szegeden kiadott *Színházi Újság* 2. és 3. évfolyamának (1911) borítólapjain is találkozhatunk nevével (Lakatos 1988: 2646-47). Utóbb, amikor már évek óta külföldön élt, még 1916-ban is jelent meg példány az ő grafikájával (Lakatos 1986: 2397). 1912-ben illusztrációival jelent meg, Halmi József és Kálmán József szerkesztésében az *Új magyar írók albuma* című antológia.

Ezekből az évekből számos, a kor dekoratív, a szimbolizmus és a szecesszió formaelemeit megidéző érem és plakettjét ismerjük. 1911-ben a Műemlékek Országos Bizottsága megrendelésére Schulek Frigyesről készített bronz plakettet. *Salome*-ja erőteljes szimbolizmusával a századforduló tendenciáinak felerősödéséről tanúskodik. Wagnerről és Beethovenről mintázott bronzlapjai oldott festőiségükkel hatnak.

Végül 1913 tavaszán utazhatott álmai városába, Párizsba, hogy bekapcsolódhasson a modern művészeti mozgalmak vérkeringésébe. Az 1913-as szegedi tavaszi tárlat megnyitójának (május 1.) idejében külföldön tartózkodott, hiszen éppen a külhonban élő művészek – jelesen Csáky, Cs. Joachim Ferenc, Bánszky és Pick Lajos – munkáinak befogadása miatt halasztották el néhány nappal a verniszszt. Igaz, hogy a *Délmagyarország* című napilap névtelen recenzense Berlinben tartózkodóként írta le Bánszkyt, mint a monumentális művek leghivatottabb ifjú mesterét (*Délmagyarország* 1913: 7). Már ebben az évben kiállítója volt a *Salon d'Automne*-nak, ahol egy gipsz portróját mutatták be (Passuth et al. 2006: 321). Szolcsányi Gyula (1889-1971), harmadik szegedi szobrász barátjuk a következő év elején követte kollégáit. Az 1914 tavaszán megnyílt *Exposition de Artistes Indépendants*-on (Független Művészek Kiállítása) Csáky és Bánszky is szerepeltek műveikkel. A *Délmagyarország* név nélkül szereplő párizsi tudósítója szerint Bánszky egy embert ábrázoló síkობól felépített festményével szerepelt (*Délmagyarország* 1914a: 9-10, idézi Ápró 1988: 65).

Párizsból is tartotta a kapcsolatot a hazai művészeti élet szereplőivel, művészbarátaival. A párizsi

Salon des Indépendants mintájára életre hívott, *Zsúrimentesek* nevű csoportosulásnak, Bornemissza Géza, Boromissza Tibor, Csorba Géza, Csáky József, Czigány Dezső és még sok más művész mellett alapító tagja volt, akik a Múcsarnok, a Nemzeti Szalon, illetve a Művészház bírálati rendszerével nem értettek egyet (*Délmagyarország* 2014b: 6).

Bánszky párizsi időszakáról, csakúgy, mint korábbi hazai pályájáról, szinte semmi adattal nem rendelkezünk. Tudjuk, hogy műtermet bérelt a rue Vaugirard-on, ahová a magyar művészkolónia tagjai (Szobotka Imre, Bossányi Ervin) sokszor ellátogattak. Ekkor mintázta, a társasághoz tartozó Eckhardt Sándor nyelvészről, mindmáig lappangó portróját (Szelesi 1969: 146). Csákyhoz való baráti viszonya ekkora már megromlott. A Franciaországban alkotó kubista szobrász visszaemlékezéseiben sokat írt Szegedről indult művészbarátairól (Brummerről, Cs Joachim Ferencről), akikkel sorsa Párizsban is összefonódott, de egyetlen sort sem találunk Bánszkyhoz fűződő ekkori kapcsolatáról (Csáky 1972). Csáky, – aki ebben az időszakban még festőnek készült – megemlékezett róla, hogy művészi tanulmányaik elején Bánszky nagyobb művészettörténeti jártasságának köszönhetően nagy hatással volt rá. Barátságukat, szakmai kapcsolatukat tovább mélyítette egymás munkáinak, rajzainak az elemzése, kritizálása. Évekkel később viszonyuk úgy tűnik a város által adományozható Ferenc József ösztöndíj odaítélése (1910) kapcsán megromlott. Csáky 1964-ben egy Szelesi Zoltánnak Szegedre írt levelében a maga szempontjából mesélte el a történetet (Szelesi 2004: 183-185). Szerinte Bánszky egy egész kollekciónak való kiállítási anyaggal pályázott a városnál és kapcsolatai révén bízott is a számára kedvező elbírálásban. Közös barátjuk Szalay János újságíró hatékony közbenjárására mégis Csáky nyerte el a döntéshozók támogatását, ami lehetővé tette a művész további Párizsban maradását. A pórul járt Bánszky jóval később került csak ki a Szajna partjára, bár a város az ő tanulmányi költségeihez is hozzájárult 500 frankkal (*Délmagyarország* 1910a: 11; *Délmagyarország* 1910b: 11; *Délmagyarország*, 1914c: 9).

Az első világháború kitérése miatt Bánszkyt, mint az Osztrák-Magyar Monarchia állampolgárát, internálótáborba telepítették, ahol 1918 végén a spanyolnátha járvány következtében elhunyt. Táborbeli időszakáról két érdekes akvarellt őriz a Móra Ferenc Múzeum képzőművészeti gyűjteménye. Egy Konnerth Hermann nevű erdélyi származású barátja, tábori társa, két kubizáló portrét festett a szobrászról³. Egyik háromnegyed profilban, a másik frontális nézetben ábrázolja a művészt. Mindkét alkotás, a barátnak szóló dedikáció szerint 1918 szeptemberében készült⁴.

A bevezetőben említett szegedi kiállításon látott alkotásai a táborban születtek, jórészt gipszből, kis méretben azzal a szándékkal, hogy később maradandóbb anyagba átültetve kerülhessenek a közönség elé. Arra, hogy töretlenül dolgozott a

táborban is, illetve, hogy kapcsolatai nem szűntek meg a hazai képzőművészettel, kiváló példa, Szeged 1915. január 30-án elhunyt polgármesterének Lázár Györgynek, a város által kiírt síremlékére a távolból ő is pályázott. 1916. szeptember 15-én keltezett levele, – melyben említi, hogy a modellt is elkészítette – meg is érkezett a tanácshoz (*Délmagyarország* 1917a: 8). A város el is küldte a szobrásznak Lázár fotóját, aminek a megérkezését dr. Gaál Endre kultúr tanácsosnak címzett, szeptember 27-i levelében nyugtázta a művész (*Délmagyarország* 1917b: 7).

Az alkotó halála után, a világháborút követő zavaros időszakban senki sem foglalkozott a Franciaországban készült munkák hazahozatalával. 1921 márciusából egy rövid tudósításban olvassuk, hogy a város a konzulátus segítségével elhatározta Bánszky javainak a hazaszállítását (*Délmagyarország* 1921a: 3). Decemberben a külügyminiszter arról tájékoztatta az önkormányzatot, hogy Párizsból megérkezett a hagyaték (*Délmagyarország* 1921b: 3). Végül a szobroknak egy kis része 1922-ben érkezett Szegedre, ezután kerültek az alkotások a Móra Ferenc Múzeum gyűjteményébe. Bánszky halála után hagyatéka a párizsi magyar nagykövetségre került, ahonnan Szeged város hazahozatta (*Délmagyarország* 1927: 4).

A korabeli leltárkönyv 1922. január 28-i bejegyzése szerint 45 tétel jutott a Móra Ferenc Múzeum tulajdonába. A többnyire kisméretű gipszek között az arckép plakettek számaránya a legmagasabb. A legtöbb profilból, az akadémikus szabályoknak megfelelően ábrázolja modelljét. Bánszky széles technikai és műfaji repertoárja ezen a néhány művön is megmutatkozik: Bortolini portréja (1. kép) a reneszánsz pisanelloi klasszicitásával mutatja felkészültségét, míg Richard Wagnerről készített, lényegre törő, összefogott plakettje a német zeneköltő titáni erejének hű tükrözőjeként enyhén historizáló hatást kelt. Az első csók „*Le Premier Baiser*” című érem lépcsőn ülő két meztelen gyermek alakja még a századforduló szimbolizáló, szecessziós művészetének a befolyása alatt keletkezett. A múzeum tulajdonába jutott alkotásokon kívül ismeretesek még plakettjei és emlékplakettjei Beethovenről, Napóleonnól, Schülekről, Frigyesről (Csongor–T. Simon 1969: 175–176).

1. kép: Bortolini plakett, gipsz, 10 cm. Felirat a hátoldalán: Villefranche le 25. jan. 1915. MFM ltsz.: 95.19.292. Magyar András felvétele, 2016.

A legérdekesebbek figurális kísérletei, melyek egy sokat ígérő konstruktív, geometrikus plasztikai tehetségről tesznek tanúbizonyságot. Alakjai dinamikus mozgással, széles, erőt sugárzó gesztusaikkal a hazai aktivisták 1919-es mozgósító plakátjainak, grafikáinak az előfutárai. *A favágó* (*Le bûcheron*) című plakett gipszöntvény izmos férfi aktja nagy lendülettel kezd munkájához (2. kép). Kezében a fejsze lecsapni készül az elkorhadt fa törzsére. A relief szimbolikájának értelmezését Máté evangéliumának francia nyelvű sorai könnyítik meg: „*tout arbre qui ne produit pas de bon fruit sera coupé et jeté au feu*”, „Amelyik fa nem terem jó gyümölcsöt, azt kivágják, és tűzre vetik” (Máté 7.19.).

2. kép: *A favágó* (*Le bûcheron*) plakett, gipszöntvény, 12x15,5 cm. MFM ltsz.: 95.19.298. Magyar András felvétele, 2016.

*Kacs*a című kisplasztikája tömör, zárt formájával, lényegre törő, konstruktív fogalmazásával Constantin Brancusi (1876–1957) művészetének megértéséről tanúskodik (3. kép). A síkokra komponált, éles határokkal elkülönített részletek sallangmentes előadásmódja a modern magyar plasztika szerencsés kísérletei közé sorolja a művet, csak sajnálhatjuk, hogy ezeknek a munkáknak nem történt folytatása⁵. A hadifogolytáborban készült alkotások közül az internáltak békevágyának ad hangot a mindössze 11 centiméter magas galambot formázó kisplasztika (4. kép). A hátratekintő madár csőrében a béke olajágát hordozza. Testének anatómia alapvonalai megfelelnek a valóságnak, mégis visszafogott modellálása csak az alapvető részleteket hangsúlyozza ki. Redukáló, összegző előadásmódja a modern formanyelv meghódítására tett kísérletnek tekinthető. Az 1915 körül mintázott *Holló*-n, a madár letisztult, simára csiszolt egyszerű felülete meglepő kontrasztban áll, a karmos lábak alatt látható elgyötört emberfej torz grimaszba merevült, beesett szemüregű, groteszk „vigyorba” fagyott arcával. Kézenfekvőnek tűnik, hogy tábori élményeiben keressük a szokatlan makabrikus jelenet aktualitását.

Kisméretű, *Férfifej* című gipszvázlata a románkori apostol alakok, szakállas férfiszentek egyszerűségük ellenére is monumentális, aszkézisben nemesedett portré ábrázolásaira emlékeztetnek (5. kép). Szintén csak tanulmányként fennmaradt *Félakt*-ja (*Félelem*) expresszív, dinamikus, erőteljesen jobb felé dőlő átlós

kompozíciója bizonyítja, hogy a francia fővárosban Bánszkyt a kubizmus korabeli eredményei nem hagyták hidegen (6. kép). A felsőtest különböző izomcsoportjai a kubista formaelveknek megfelelően alakítják át az emberi testet. Az arcél és a haj dekoratív hullámokba rendezett fonatai időtlen klasszicizmust sugároznak, míg a szikár akt lényegre törő konstruktivizmusa plasztikai feszültséget kölcsönöz a műnek.

elő, nemcsak itthon, hanem Franciaországban is, tovább árnyalva a szobrászról és művészetéről kialakult eddigi képet.

3. kép: *Kacsa*, 1917, kő, 12x9x7 cm. MFM ltsz.: 99.65.1423. Magyar András felvétele, 2016.

5. kép: *Férfifej*, gipsz. MFM ltsz.: 96.19.308. Magyar András felvétele, 2016.

3. kép: *Galamb*, gipsz, 11 cm. MFM ltsz.: 96.19.307. Magyar András felvétele, 2016.

6. kép: *Félaakt (Félelem)*, gipsz, 22 cm. MFM ltsz.: 96.19.310. Magyar András felvétele, 2016.

Bánszky Sándornak sajnálatosan rövid pályafutása alatt a körülményei, lehetőségei sem voltak biztosítottak a művészi kiteljesedésre. Ennek ellenére a kevés fennmaradt alkotása és terve, illetve kisszámú kivitelezett plakettje alapján a XX. század eleji magyar szobrászat ígéretes tehetségeként tarthatjuk számon. Bízunk benne, hogy a munkássága iránt megélénkülő szakmai figyelem kapcsán újabb alkotásai kerülnek

IRODALOM

- Apró, Ferenc (1978): Az avantgarde szegedi előfutára. Bánszky Sándor emlékezete. In: *Délmagyarország*, 1978. február 11., 4. p.
- Apró, Ferenc (1988): Adatok Csáky József pályakezdéséhez. Párizs, 1908-1914. In: *Tiszatáj*, 1988/10., 56–66. p.
- Bánszky Sándor hagyatéka (sz.n.). (1921a). In: *Délmagyarország*, 1921. március 1., 3. p.
- Bánszky Sándor hagyatéka (sz.n.). (1921b). In: *Délmagyarország*, 1921. december 17., 3. p.
- Bánszky Sándor nagyjértékű szobrai – a szegedi rongypiacon (sz.n.). (1927). In: *Délmagyarország*, 1927. április 2., 4. p.
- Csáky, József (1972): *Emlékek a modern művészet nagy évtizedéből (1904–1914)*. Budapest: Corvina.
- Csenkey, Éva (2000): *Zsolnay szecessziós kerámiák*. Budapest: Helikon Kiadó.
- Csongor, Győző–T. Simon, Ilona (1969): Szegedi emlékérmek és plakettek. In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*. Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 153–192. p.
- Fittler, Kamill (szerk.) (1910): *Értesítő Az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola 1909/10. évről*. Budapest: Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt.
- Helbing, Ferenc (szerk.): *Az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola Évkönyve 1880–1930*. Budapest: k.n.
- Kaszás, Gábor – Kelen Anna – Szeredi Merse Pál – Virág Judit (szerk.) (2017): *Párizs–Budapest 1890–1960. Képzőművészeti kapcsolatok Párizs és Budapest között*. Kiállítási katalógus. Budapest: Virág Judit Galéria.
- Közigazgatás: Szeged város júniusi közgyűlése (sz.n.). (1910b): *Délmagyarország*, 1910. június 25., 11. p.
- Lakatos, Éva (1986): Magyar irodalmi folyóiratok. A reggel–Székely hírmondó. *A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetek, A. sorozat 23–26*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum.
- Lakatos, Éva (1988): Magyar irodalmi folyóiratok. Székely Közélet–Táborút. *A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetek, A. sorozat 27–30*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum.
- Lázár György emléke (sz.n.). (1917a). In: *Délmagyarország*, 1917. január 21., 8. p.
- Május 1-én nyílik meg a tavaszi tárlat (sz.n.). (1913). In: *Délmagyarország*, 1913. április 23., 7. p.
- Passuth, Krisztina - Szücs György - Gosztonyi Ferenc (szerk.) (2006): *Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904–1914. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2006/1*. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria.
- Szalay, János (1911): Egy szegedi ifjú karrierje. In: *Délmagyarország*, 1911. október 1., 8. p.
- Szegedi művészek (sz.n.). (1910a). In: *Délmagyarország*, 1910. június 7., 11. p.
- Szegedi szobrászok Párizsban (sz.n.). (1914a). In: *Délmagyarország*, 1914. március 27., 9–10. p.
- Szegedi szobrászok Párizsban (sz.n.). (1914c). In: *Délmagyarország*, 1914. március 27., 9. p.
- Szegediek levele – ellenséges országokból (sz.n.). (1917b). In: *Délmagyarország*, 1917. november 29., 7. p.
- Szelesi, Zoltán (1968): Egy elfelejtett szegedi szobrász: Bánszky Sándor. In: *Tiszatáj*, 1968/10., 970–971. p.
- Szelesi, Zoltán (1969): Párizsba induló szegedi művészek a század elején. In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*. Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 131–151. p.
- Szelesi, Zoltán (1972-73): Szeged képzőművészete. In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*. Szeged: Móra Ferenc Múzeum.
- Szelesi, Zoltán (2004): Csáky József szegedi levelei (1961-1970). In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Historiae Literarum et Artium, 4*. Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 167–240. p.
- Új művészegyesület (sz.n.). (1914b). In: *Délmagyarország*, 1914. május 1., 6. p.

JEGYZETEK

¹Magyar Iparművészet 1909/ 7., 287. p.; 309. kép.

²MFM ltsz.: 92.3.31.; MFM ltsz.: 92.3.32.; MFM ltsz.: 92.3.34.

³Konnerth Hermann (Nagyszében, 1881–Berlin, 1966) teológus, festő. Az erdélyi lelkész fia érettségi után teológiát és germanisztikát tanult Marburgban, Berlinben és Bonnban. Ekkor kezdett el Kant filozófiájával és a francia posztimpresszionizmus festészetével foglalkozni. Az első világháború kitörése Franciaországban érte, ahol internáltak. 1921-ben rövid időre visszatért Erdélybe, majd Berlinbe költözött, ahol nélkülözések között halt meg.

⁴MFM ltsz.: 55.233.1, MFM ltsz.: 55.234.1

⁵A szakirodalomban korábban Galamb címen említették a munkát. Így jelent meg a reprodukciója (Szelesi 1975: 101; Magyar Művészet 1890-1919 II. 1981: 428; 912. kép).

A forgotten Hungarian "Cubist". Sándor Bánszky (1888-1918), a sculptor from Szeged

Róbert Nátyi

The study explores the artistic development and plastic work of Sándor Bánszky (1888-1918) sculptor of Szeged who died too tragically and early in his career. Bánszky who had a great friendship with the cubist sculptor József Csáky arrived in Paris in 1913 to join the sparkling, work-stimulating blood circulation of the capital of modern art. After the death of the artist, followed by the vicissitudes of the post-World War I world, his oeuvre was almost scattered. More than forty luckily saved small-scale sculptures, plaques and plasterwork were included in the collection of the Móra Ferenc Museum so according to our present knowledge the Szeged Museum has the largest collection of the artist. An increasing professional attention was directed to Hungarian artists who followed modernist, Cubist aspirations and lived and worked in Paris at the beginning of the 20th century. Bánszky's half-born oeuvre can provide important lessons in understanding the modern Hungarian aspirations of the early 20th century and making our knowledge more subtle.

21. századi múzeumpedagógia az egyetemisták szemével

Hegedűs Anita*

* Móra Ferenc Múzeum, Szeged

Kulcsszavak

múzeumpedagógia
felsőoktatás
egyetemisták
egyetem

museum education
museum learning
higher education
university students
university

Absztrakt

A magyarországi múzeumpedagógiai tevékenység több évtizedes lemaradásban volt a 2000-es évek elejéig a nyugat-európai és az Amerikai Egyesült Államokbeli múzeumpedagógiai gyakorlathoz, rendszerekhez képest. A 21. század elején indult meg hazánkban egy olyan aktív, rendszerszerű múzeumpedagógiai átalakulás, mely a különböző Európai Unió pályázatok segítségével új szintre emelhetette a múzeumok tanuló-ház szerepét, s magát a múzeumpedagógiai folyamatokat is. Együttműködések születtek múzeumok és közoktatási intézmények között, s gyermekek tömegei vehettek részt ingyenes múzeumpedagógiai foglalkozásokon. Az első pályázatok 2007-től kezdve indultak el, s mind a mai napig tartanak: a kezdeti pályázatok segítségével múzeumpedagógiai tevékenységben részesült gyermekek mára felnőttek, fiatal dolgozók és egyetemisták.

Jelen tanulmányunkban fókuszcsoporthoz tartozó kutatás segítségével keressük a választ arra, hogy milyen hatással bírt az egyetemistákra a múzeumpedagógiai új hullám. A Szegedi Tudományegyetem nappali tagozatos hallgatói között készítettünk fókuszcsoporthoz tartozó kutatást, mely során a múzeumpedagógiával kapcsolatos attitűdjüket, a múzeumpedagógiáról bennük élő képet, valamint a gyermekkori múzeumpedagógiai foglalkozások jelenlegi múzeumba járási szokásaikra gyakorolt hatását kutattuk. A kvalitatív kutatás eredményei azt mutatták, hogy a megkérdezett hallgatóknál nem fedezhető direkt összefüggés a múzeumba járás gyakorisága és a gyermekkori múzeumpedagógiai tapasztalatok között. A múltból negatív, a jelenkorból pozitív tapasztalatokkal rendelkeznek, ugyanakkor komoly elvárásokkal bírnak általában a múzeumpedagógia, de még inkább a múzeumpedagógusok tekintetében, s alapvetően fontosnak tartják a múzeumpedagógia interaktív, bevonó, tanító jellegét.

Bevezetés

A magyarországi közművelődési folyamat, múzeumpedagógiai tevékenység több évtizedes lemaradásba került a 20. század végére Nyugat-Európához és főként az Amerikai Egyesült Államokhoz képest. A múzeumok elsősorban gyűjteményi bázisok, kiállításokat prezentáló szakintézmények voltak, melyek a múzeumi kultúrákövetítést, a múzeumi nevelést nem tartották kiemelt feladatuknak. Ezt az állapotot változtatták meg a 2000-es évek elején létrejövő közművelődési és múzeumpedagógiai műhelyek, majd 2007-től kezdve az Európai Unió pályázatok, melyek kiemelt célja a múzeumok oktatási tér szerepének erősítése volt.

Ebben a folyamatban erősödött meg a múzeumpedagógia hazai szerepe: a múzeumpedagógia eszközzé vált a hagyományos, tantermi oktatás kiegészítésére, komoly együttműködési formák jöttek létre múzeumok és oktatási intézmények között. Az együttműködések célja volt a múzeum informális tanulási jellegének, kiállításainak, gyűjteményeinek, szakembereinek felhasználása az iskolai tantervben szereplő tudás kiegészítéséért, segítésként. A különböző pályázatoknak köszönhetően általános és középiskolás gyermekek tömegei vehettek részt ingyenes múzeumpedagógiai foglalkozásokon szerte az országban. Ezen pályázatok nem titkolt célja az volt (az oktatási együttműködések létrehozásán túl),

hogy a múzeumok pozitív megítélése erősödjön, valamint a résztvevő gyermekek múzeubarát fiatallá, múzeumba járó felnőtté váljanak.

Jelen dolgozatban fókuszcsoporthoz tartozó interjú kutatások alapján keressük a választ a fent említett témekörben: vajon elérte-e a mai egyetemistákat ez a hullám? Milyen kép él bennük a múzeumpedagógia, a múzeum mint tanulási tér kapcsán? Hatással voltak-e múzeumba járási szokásaikra az iskolás korban megtapasztalt múzeumlátogatások, múzeumpedagógiai foglalkozások?

A továbbiakban a múzeumpedagógia fejlődését járjuk körbe, valamint a múzeumi tanulást és az azt befolyásoló környezeti-látogatói tényezőket vizsgáljuk meg közelebbről. Később áttérünk a múzeumpedagógia hazai fejlődésének történetére, az említett új hullámos múzeumpedagógia megjelenésére, a 2000-es évek nagy átalakulásainak taglalására.

A cikk második részében az említett kutatás tapasztalatait mutatjuk be: az elkészült fókuszcsoporthoz tartozó interjú-leíratokat elemezzük a tartomelemzés módszerével. Különböző nézőpontok szerint csoportosítjuk a múzeumpedagógiával kapcsolatban elhangzott véleményeket, állításokat, s igyekszünk tiszta képet kialakítani a kutatásban részt vett hallgatók múzeumpedagógiával kapcsolatos véleményéről.

I. Múzeumpedagógia – Tanulás a múzeumban

A múzeumpedagógia fogalma sokféleképpen értelmezhető: a múzeumpedagógia a múzeumot mint tanulási színteret veszi alapul, ahol múzeumi tanulás zajlik. A múzeumpedagógia „*az iskolán kívüli ismeretszerzés, ismeretközvetítés sajátos, múzeumban megvalósuló formájával foglalkozó pedagógiai elmélet és gyakorlat; a múzeum gyűjteményi anyaga, kiállításai, az ott folyó kutatómunka és a múzeum látogatói közötti közvetítőtevékenység azon területe, amely a gyermek- és ifjúsági korosztállyal foglalkozik*” – véli Palotainé (2013: 11). Ezen definíció megfelelő a múzeumpedagógia alapfeladatainak bemutatására, hiszen a múzeumok eszközeinek, gyűjteményének bevonásáról beszélhetünk gyermekek, fiatalok oktatása, tanulása kapcsán. A múzeumi tanulás, így a múzeumpedagógia maga is túllép azonban ezen a meghatározáson: Lord (2007: 17, idézi Koltai 2010: 51) szerint „*a múzeumi tanulás egy olyan informális, önkéntes környezetben szerzett transzformatív, affektív tapasztalat, melyben új attitűdöket, érdeklődéseket, értékeléseket, meggyőződéseket vagy értékeket fejlesztünk ki*”. Ezen definíció alapján elmondhatjuk, hogy a múzeumi tanulás sokban különbözik az osztálytermi, iskolai, hagyományos tanulási folyamatoktól, így komoly lehetőségeket nyújt a tudás elmélyítésére. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy a Lord meghatározásában megjelenő „*önkéntesség*” mennyiben tükrözi a valóságot – a múzeumpedagógia egyik fontos jellemzője ugyanis a gyermekek csoportos, osztály-keretek között történő múzeumlátogatása, melyről (általában) nem a gyermekek, hanem a pedagógusok, adott esetben a szülők döntenek. Így az önkéntesség ezen esetekben megkérdőjelezhető.

A múzeumi tanulást érdemes összevetni az iskolában, iskolai kereteken belül megvalósuló tanulással, ugyanis – ahogy korábban említettük – komoly különbségek fedezhetőek fel az iskolai és a múzeumi tanulás között. Hooper-Greenhill (2007) szerint a múzeumi tér sokkal gazdagabb és meglepetésekkel telibb, mint a hagyományos iskolai környezet, emellett képes jobban felkelteni a kíváncsiságot, új ötleteket ösztönözni – ugyanakkor a múzeumi tanulás valamiféle mozgást feltételez, mely szintén segíti a befogadást. Továbbá a múzeumok különféle nézőpont kialakítását is lehetővé teszik: nincsen formális oktatási, értékelési rendszerük, előírt tanulási rendjük, időbeosztásuk. A múzeumi tanulás nyitott, egyénileg irányított, jóval kiszámíthatatlanabb, ugyanakkor jóval nyitottabb az eltérő válaszokra, reakciókra, mint a formális oktatás, ahol a tanulás szigorúan kialakított sztenderd szerint történik. Ennek megfelelően a múzeumpedagógia eszköztára rendkívül széles: minden egyes elemének megfogalmazása szinte lehetetlenség, hiszen számtalan módszer létezik a feldolgozásra. Azonban fontosnak tartjuk megemlíteni a legfontosabb, leggyakrabban használt eszközöket. Ezek: tárlatvezetés, feladatlap, foglalkoztató füzet, manuális tevékenységek (kézműves foglalkozások), drámapedagógiai módszerek, vetélkedő, társasjáték, projekt-módszer, történetmesélés (Koltai 2011).

Az iskola és a múzeum szerepe tehát összekapcsolódhat a tanulási folyamatok kapcsán: a múzeum képes segíteni az iskolai oktatást, eltérő módszereivel képes erősíteni a megszerzett tudás elmélyülését, s ezáltal a múzeum tanulási színtér-szerepe felértékelődik (Kárpáti 2009). A múzeumok gyűjteményei, interaktív kiállításai, „*hands-on*” tárlatai mind segíthetik a tudás elmélyítését, képesek a formális, informális és non-formális tanulási módok „*kiszolgálására*” is, egyúttal egyszerre jelenik meg bennük az empirizmus, az affektivitás, a kísérletezés (Takács 2013).

Kelly (2007) is a múzeumi tanulást vizsgálta 2007-es kutatásában. Felállította a múzeumi tanulás 6P modelljét: person, purpose, process, people, place és product, azaz: egyén, cél, folyamat, emberek, hely és termék. Ez a hat elem határozza meg, s egyben befolyásolja is azt, hogy miként is tevődik össze a múzeumi tanulás folyamata:

- *egyén*: egyéni tanulás, az egyén korábbi tudása, kulturális és társadalmi környezete, mindennapi élete, múltja, értelmezési keretei;
- *cél*: a tanulás mögötti motivációk, érdeklődési kör, választási preferenciák, élvezet;
- *folyamat*: a tanulás végtelen számú módja. „*Valamit csinálni*”, tárgyak és eszközök használata, kognitív és pszichikai szint egyszerre érvényesül, a felszín és a mélység kettőssége;
- *emberek*: a tanulás társadalmi dimenziója. Családi hatások, barátok, kollégák befolyása, kísérő felnőttek szerepe, a közösség hatása, szakemberek jelenléte (múzeumi munkatársak, tanárok);
- *hely*: hol történik a tanulás? Formális vagy informális helyszíneken? Iskola, múzeum, galéria, kulturális intézmények, könyvtárak, internet, természet/környezet, élet. A múzeum a megbízható tudás helyszíne;
- *termék*: a tanulás eredménye. Tények és ötletek kettőssége, rövid- és hosszútáv különbözősége, kapcsolódási pontok megjelenése a múzeumban tanultak és a valódi élet/múlt között, eredmények, értelmezés, változások (Kelly 2007).

A látogatási motivációk kapcsán felmerül a család ereje: akiket gyermekkorában elvittek a szülei múzeumba, az nagy valószínűséggel maga is múzeumlátogatóvá válik felnőtt korában és elviszi majd saját gyermekét is kiállításokra. A család tehát kiemelt jelentőséggel bír a látogatási motivációk tekintetében, hiszen óriási befolyása van a családi háttérnek a felnőttkori múzeumlátogatási szokásokra. Ugyanakkor ez a jelenség jól mutatja a társadalmi hozzáférhetőség problémáját: bizonyos társadalmi csoportok, rétegek nem engedhetik meg magunkat a múzeumlátogatást, így kiszorulnak a látogatói körből, s vonatkozásképp valószínűleg gyermekeik sem válnak rendszeres

múzeumlátogatókká (Falk & Dierking 2000).

II. Múzeumpedagógia Magyarországon

A hazai múzeumpedagógiai rendszer a korábban említett jellegzetességeket viseli magán – fontos azonban megemlíteni, hogy a hazai múzeumi életben a múzeumpedagógia fontosságát jóval később ismerték fel, mint az Egyesült Államokban vagy Nyugat-Európában. Az Egyesült Államokban például már a XIX. század közepétől kezdve oktatási céllal hoztak létre múzeumokat (Zeller 2000), majd az 1910-es években megjelentek az első „hands-on” tárlatok, az 1930-as években pedig az első gyermekek számára készült múzeumi hírlevelek, később pedig (1969-ben) egy adóreform hivatalosan is oktatási intézményeknek nevezte ki a múzeumokat (Koltai 2010). Noha Magyarországon 1898-ban már találkozhatunk egy miniszteri leirattal, mely az iskolai tanulmányok elmélyítésére a Magyar Nemzeti Múzeum látogatását ajánlja (Szebenyi 1970), a múzeumok hazánkban alapvetően a kultúra elefántcsonttornyai voltak – a múzeumok nevelési funkcióját deklaráló törvény csak az 1970-es évek elején jelent meg itthon. Ekkor adták ki ugyanis azt a közművelődési törvényt és irányelvet, mely szerint a múzeumoknak erősíteni kell az oktatási tevékenységüket, részt kell venniük a széles tömegek nevelésében – ekkoriban jól működő közművelődési szakmai műhelyek jöttek létre Budapesten és vidéken egyaránt (Káldy 2011). Ez a dinamizmus a nyolcvanas években megszakadt, mikor megszüntették a közművelődési státuszokat, majd a kilencvenes években civil szervezetek bevonásával indult újra valamiféle múzeumpedagógiai tevékenység – egészen 2000-ig, amikor újra létrehozta egy közművelődési szakmai felügyeleti rendszert (Káldy 2004). Komoly, rendszerszintű múzeumpedagógiai tevékenység csak 2003-ban indult meg Magyarországon, amikor is a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma egy stratégiai dokumentumot bocsátott ki. Ennek lényege a modern múzeumok kulturális és oktatási központos szerepének erősítése, a látogatóbarát múzeum létrehozása volt – így jött létre az országos hatókörű Múzeumi Oktatási és Képzési Központ (Káldy 2011).

Az Európai Unióhoz történő csatlakozás után komoly pályázati források nyíltak meg a hazai múzeumpedagógiai és közművelődési fejlesztések előtt. Az Új Magyarország Fejlesztési Terv 2007–2013 között kiemelt projektekké és fejlesztésekké ösztönözte a múzeumi kultúrák közvetítés erősödését (Koltai 2010). A Társadalmi Megújulás Operatív Programon (TÁMOP) belül megjelent a „Múzeumok Mindenkinek Program – Múzeumok oktatási-képzési szerepének erősítése – Központi Módszertani Fejlesztés” című pályázat, melynek célja „a hazai múzeumpedagógiai elmélet és gyakorlat színvonalának emelése, feltételrendszerének tudományos kutatói, szervezési és infrastrukturális szempontokból való biztosítása. A pályázat hangsúlyozza egy a Nemzeti Alaptanterv kompetencia-területeihez (243/2003. Korm. rendelet) illeszkedő módszertan kidolgozásának, valamint a múzeumok és a közoktatási intézmények közötti együttműködés fejlesztésének a szükségességét”

(Koltai 2010: 109). A program specifikus célja volt „a múzeumok formális, informális és nem-formális oktatási szerepvállalásának elősegítése módszertanként szolgáló akkreditált múzeumpedagógiai képzési programok kidolgozásával; a múzeumpedagógia területén kompetenciafejlesztő pedagógusok és múzeumi szakemberek számának növelése tematikus képzések révén; közoktatási és muzeális intézmények közötti együttműködés megteremtése koordinációs hálózat által; múzeumi kultúrák közvetítés és iskolák által megvalósuló múzeumhasználat modern módszertanának és jó gyakorlatainak elterjesztése, nyomtatott és elektronikus szakmai anyagok közzététele” (NEFMI 2009). Ehhez kapcsolódott aztán a 2009-ben megindult „A múzeumok iskolabarát fejlesztése és oktatási-képzési szerepének infrastrukturális erősítése” című TIOP-pályázat, melynek célja a „múzeumoknak az iskolarendszerű oktatáshoz, a nem-formális képzési formákhoz, módokhoz kapcsolódó infrastrukturális fejlesztése” volt (Koltai 2010: 109), s ezen TIOP-pályázat óta is rendszeresen pályázhatnak a múzeumok múzeumpedagógiai fejlesztése, múzeumpedagógiai programok kialakítására.

Amint ezt a fentiekben láthattuk, a hazai múzeumpedagógia több évtizedes lemaradásának mérséklése megindult a 2000-es évek elején. Komoly iskolai tömegek részesülhettek ingyenesen a múzeumok által nyújtott múzeumi órákból, szakkörökből, foglalkozásokból, több tízezer általános és középiskolás diák vett részt múzeumpedagógiai munkában a pályázatok segítségével muzeális intézményekben. Ezen pályázatok nem titkolt célja volt, hogy a múzeumpedagógiai foglalkozásokon résztvevő gyermekekből múzeumszerető, majd rendszeres múzeumlátogató fiatal, felnőtt váljon.

IV. Múzeumpedagógia vs. egyetemisták

1. A kutatás célja, módszertana

A fent említett magyarországi múzeumpedagógiai törekvések, pályázati lehetőségek új lendületet adtak a múzeumok tanuló-ház szerepének erősödésének. Felmerül azonban a kérdés, hogy a meghatározott célok, úgy mint a múzeumpedagógiában résztvevő gyermekek múzeumlátogató fiatalokká, felnőttekké nevelése, mennyiben hatott a fiatalokra, mennyire vettek részt ezeken az újfajta múzeumpedagógiai foglalkozásokon? Ezen kérdés korábbi fókuszcsoportos vizsgálatainkban (Hegedűs 2016 – megjelenés alatt) merült fel, melyek során az egyetemi hallgatók múzeumképét vizsgáltuk. A kutatás során megjelent az a vélekedés a megkérdezett egyetemisták részéről, hogy ők maguk szívesen vennének részt múzeumpedagógiai tevékenységben. Felmerül azonban a kérdés, hogy ezek a hallgatók, akik a múzeumpedagógiai pályázatok „gyümölcséből” részesülhettek volna (hiszen 6-8 évvel ezelőtt még maguk is közép- vagy általános iskolások voltak), vajon hozzájutottak-e az újfajta múzeumpedagógiai hullám foglalkozásaihoz, s ha igen, ez befolyásolta-e akár

pozitív, akár negatív mértékben a múzeumpedagógia, segít-e abban, hogy az egyetemisták gyakoribb múzeumba járó közönséggé váljanak?

Más szempontból is elemezhetjük a kérdést: mit gondol a múzeumpedagógiáról az a csoport, akik két világ között állnak: még részt vesznek egyfajta formális jellegű oktatásban, hiszen egyetemisták, azonban ez a fajta rendszer már jóval kevésbé formális, mint a közoktatás keretei voltak. Számukra mit jelent a múzeumpedagógia, hogyan értelmezik azt, miként vélekednek róla – egyáltalán tisztában vannak-e azzal, mit is jelent ez a fogalom, ez a jelenség?

Az egyetemisták azért is izgalmas csoportot jelentenek, mert esetükben már sokkal inkább értelmezhető az önszándékból létrejött múzeumi tanulás, hiszen ők jóval szabadabban jelenhetnek meg múzeumi közegben, akár csoportosan, akár egyénileg, mint a közoktatásban résztvevő diákok.

A fenti kérdések vetették fel egy fókuszcsoportos kutatás elkészítését, mely 2016 őszén zajlott a Szegedi Tudományegyetemen. A kutatás során félig strukturált kérdéseket tettünk fel a résztvevőknek, akik alap- és mesterszakos, aktív nappali tagozatos jogviszonnyal rendelkező hallgatók voltak. Az interjúk semleges környezetben zajlottak, az interjúk átlagos hossza 45 perc volt. A kutatás során vizsgáltuk a múzeumpedagógiáról bennük élő képet, motivációikat, véleményüket, javaslataikat, tapasztalataikat, elvárásaikat, a múltban történt múzeumpedagógiai tapasztalatok jelenbeli, múzeumlátogatással kapcsolatos hatását. Az elkészült interjúkat aztán tartalomelemzésnek vetettük alá: mind a manifeszt, mind a látens tartalmak feltárására törekedtünk.

A kutatás semmiképpen sem tekinthető reprezentatívnak: az elkészült vizsgálatnak megvannak a határai, azonban különböző jelenségek felvillantására, további kutatások megalapozására megfelelőek lehetnek. Az alábbiakban az elkészült interjúleírásokat elemezzük, a véleményeket csoportosítjuk meghatározott szempontok alapján.

2. A múzeumpedagógiai kép, cél, célcsoport

A hallgatóknak először projektív kérdést tettünk fel: ha azt a szót hallják, hogy múzeumpedagógia, milyen szavak jutnak róla eszükbe? A leggyakoribb válaszok: „kisgyerekek”, „tankönyv”, „tanulás” voltak. A következőkben arról érdeklődtünk, hogy szerintük mit is jelent a múzeumpedagógia, hogyan definiálnák a fogalmat. Érdekes, hogy a projektív kérdésre adott válasz után a megkérdezettek többsége azt jelezte, hogy nem tudja, mit is jelent a múzeumpedagógia: „szerintem ilyen körbeülös. Biztos van ilyen vezetője. És nem tudom, én úgy képzelem el, hogy ő így felkészíti az embereket. Nem tudom, mert amúgy fogalmam sincs az egészről.”, illetve: „elmenni az emberek a múzeumba és... Nem tudom. Nem igazán tudom”. Voltak azonban olyan hallgatók, akik közelebbi magyarázattal szolgáltak, azonban jellemzően mindenki kereste a

szavakat, magabiztosan konkrét válasz nem született. A következő további válaszokat kaptuk: „a gyerekeknek a múzeumba való... Hm... A múzeumi használata... Nem is tudom, hogy hogyan viselkedjünk a múzeumban, a dolgoknak ilyen játékosan megtanítása. Hogy hogyan viselkedjenek. Meg a múzeumpedagógia szerintem egy-egy kiállításnak is része, nem? Nem csak az, hogy látják, hanem játékos feladatokat is megoldhatnak”.

Több hallgató kötötte össze vagy éppen különböztette meg a múzeumpedagógiát a hagyományos, tantermi oktatástól: „van egy adott korszak, amiről van egy kiállítás, és akkor valaki végigviszi őket a kiállításon, meg történelmi dolgokat mond hozzá. Nem egy hagyományos történelemóra”; illetve: „oktatás, ami tárlatvezetésen keresztül valósul meg”; valamint: „hogyan lehet a tudást másfajta módon eljuttatni a célcsoporthoz. Nem csak diákokhoz egyébként, hanem olyan fejlesztővel, hogy... Vizuuálisan sokkal jobb megtapasztalni valamit, mint máshogy”. A múzeumi tanulás és az osztálytermi tanulás közötti, a korábbi fejezetekben említett különbségek tehát megjelennek a hallgatók gondolataiban is: ők is egy másfajta, nyitottabb, valamiféle pluszt adni képes tanulási térként tekintenek a múzeumokra, s a múzeumpedagógiára. Felmerülhet a kérdés, hogy egyáltalán kell-e tudniuk a hallgatóknak vagy a múzeumpedagógiai foglalkozásokon résztvevőknek, hogy mit is jelent maga a fogalom, hiszen a múzeumpedagógia lényege maga a tevékenység, a tanulási folyamat, a pozitív múzeumpedagógia kialakítása, s ez független attól, hogy a résztvevők pontosan meg tudják-e határozni magát a definíciót. A kutatás pontossága okán azonban fontosnak tartottuk, hogy az egyetemisták múzeumpedagógiáról alkotott fogalmait megismerjük, hogy aztán ehhez viszonyíthassuk az interjúk későbbi szakaszában elhangzó gondolatokat, emlékeket.

A múzeumpedagógia meghatározását taglaló válaszok tehát egészen széles képet mutattak. Kiderült: az egyetemisták nem pontosan ismerik a jelenséget. Éppen ezért a további kérdések feltétele előtt tisztázni kívántuk a fogalmat, hogy aztán azoktól is értékelhető választ kapjunk, akik egyáltalán nem ismerték a múzeumpedagógia jelentését. Igyekeztünk a múzeumpedagógiai tevékenység során használt leggyakoribb eszközöket példaként megemlíteni (tárlatvezetések, drámapedagógia, feladatlapok, kézműves foglalkozás, történetmesélés). Ekkor talákoztunk egyfajta „aha-jelenséggel”: a hallgatók többségében ekkor fogalmazódott meg egy konkrét kép, konkrét emlék a múzeumpedagógia kapcsán.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a hallgatók szerint ki(k) lehet(nek) a múzeumpedagógia fő célcsoportja(i). Meglepető eredményt kaptunk: a megkérdezett egyetemisták szinte mindegyike kibővítette a célcsoportok sorát. Ugyanis nem csak a gyerekeket és a fiatalokat jelölték meg, ahogyan azt a szakirodalmi fejezet meghatározásában olvashattuk, hanem kibővítették azt: a múzeumpedagógiát felnőttek számára is elérhetővé tették. Ez azt mutatja, hogy a múzeumpedagógia is megjelenik a múzeumpedagógia mellett az egyetemisták szerint,

noha ők maguk a múzeumandragógia kifejezéssel szinte egyáltalán nem találkoztak még. Ez a jelenség pozitív képet sugall: a hallgatók szerint az irányított múzeumi tanulásból nem csak a közoktatásban résztvevő diákoknak, hanem az egyetemistáknak, fiataloknak és a felnőtteknek is részesülnie kell. Interjúkból idézünk: *„főként gyerekeknek, hogy őket iskolai keretek között elvisszik, de azt gondolom egyébként, hogy ez mindenkinek szól”; „korombeli fiatalnak is lehet, tők mindegy, hogy mi a korcsoport”; „nekem elsősorban diákok jutnak eszembe, de nem határoznék meg kort, bárki lehet”; „szerintem nem csak gyerekeknek szól. Felnőtteknek is. [...] Bárkinek, aki múzeumba megy szerintem”.* Egy hallgató kifejtette, hogy a múzeumpedagógiai tevékenység résztvevői nem is biztos, hogy tisztában vannak azzal, hogy múzeumpedagógiai tevékenységen vesznek részt – kifejezetten igaz ez a tárlatvezetésekre: *„szóval szerintem az emberek többsége nem is tudja, hogy múzeumpedagógiai foglalkozáson vesz részt”.* Ha felnőttekről beszélünk, akkor ismételt felmerül a fogalmak keveredése: az ő tekintetükben inkább múzeumandragógiáról, mint múzeumpedagógiáról van szó, azonban jelen kutatásnak nem volt célja a múzeumandragógiával kapcsolatos egyetemista vélemények feltárása.

A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során megkérdeztük arról is a hallgatókat, hogy véleményük szerint mi a múzeumpedagógiai tevékenység célja. A válaszokat három kategóriába sorolhatjuk: (1) a múzeumi nevelés, oktatás; (2) értékek átadása; (3) avítt, negatív múzeumkép megváltoztatása. A múzeumi nevelés, oktatás szinte mindegyik válaszban megjelent valamilyen módon, azonban gyakran kiegészült az értékek átadásának fontosságával: *„gondolom minden ilyen tárlatnak van valami célja, nem csak olyan random találják ki, hogy mondjuk Egyiptom van... Szóval biztos át akarnak adni vele [a múzeumpedagógiával – H.A.] valamit, és szerintem hogy ezt úgy át tudják adni, hogy az érték maradjon”;* illetve: *„szerintem ez a lényeg, hogy ne vesszenek el ezek a gondolatok meg minden, amit képvisel ez a kiállítás, ne csak így legyen a világban, hanem hogy átadjon valamit ilyen szempontból is”.* Több válaszban megjelent a közoktatás és a múzeumi tanulás markáns különválasztása, ahol a múzeum az érdekesítőbb, izgalmasabb tartalommal bíró tanulási térként jelent meg: *„a múzeumpedagógiának van egy különlegesebb oldala, mint az iskolának, és az lenne az egyik célja, hogy másfajta oldalról közelítsen meg dolgokat, mint az iskolában, amivel így mindannyian találkozunk”.*

A válaszokban megjelent a már említett elavult múzeumkép-átalakítás is: *„az a fontos, hogy megszeressék a múzeumba járást is. Ez egy nevelő célzatú valami szerintem, hogy tényleg megszeressék a múzeumot”; „hogy bemutassa, milyen egy múzeum. Mert ha múzeum, akkor a legtöbb embernek ilyen sötét, meg képek, meg régi tárgyak jutnak eszébe, de nem csak erről van szó, hanem ez így felnyitja az emberek szemét, hogy a múzeum lehet érdekes is”; „saját magukat eladni. De jó értelemben eladni. Ne legyen unalmas, hanem át lehessen alakítani azt a felfogást, ami a múzeumokról kialakult”.* Az egyetemisták által megfogalmazott gondolatok tehát egybe vágnak a 21. századi

hazai múzeumpedagógiai kezdeményezésekkel: a múzeumok tanulási tér-szerepének erősítésével, valamint a múzeumok világának *„vonzóbbá tételével”.* Felmerül azonban a már korábban említett kérdés: noha a megkérdezettek egyetemista fejjel, *„értelmiségi-fejjel”* így gondolkodnak, ezeket a célokat jelölik ki, vajon ők maguk milyen múltbéli múzeumpedagógiai emlékekkel rendelkeznek s ezek pozitív befolyással bírtak-e a múzeumokkal kapcsolatos véleményükre?

3. Múzeumpedagógiai emlékek

Erre a kérdésre kerestük a választ, amikor arról faggattuk őket, hogy milyen múltbéli tapasztalataik vannak a múzeumpedagógiával kapcsolatosan. Több interjúalany nem emlékezett, hogy részt vett-e valaha múzeumpedagógiai foglalkozáson (*„nem rémlik, hogy ilyen lett volna, de ha volt is, nem emlékszem rá”).* A múzeumpedagógiai eszközök újraemlékezésével aztán több hallgatónak felrémlettek múzeumpedagógiával kapcsolatos emlékek: *„én azt hiszem voltam kiskoromban, de az nem volt olyan maradandó élmény [...] De igen, tutibiztos vagyok benne, hogy volt ilyen, hogy vittek minket, és ugyanezek, mint amit most is látok, hogy kérdezgetett, belevett, interaktívóvá tett. Mikor picit voltam, volt ilyen már, de annyira nem maradt meg bennem. Nem tudnám előidézni, hogy milyen előadáson volt, vagy kiállítási élmény volt, csak azt tudom, hogy voltam már. Mindig megvolt, hogy színházba járunk, múzeumba járunk, azok a kulturális körök, amiket egy általános iskolás gyerekek végig kell járnia... Szóval biztos vagyok benne, hogy volt ilyen”.* Ez a hallgató tehát meggyőzte magát válaszáadás közben, hogy járt múzeumpedagógiai foglalkozáson, azonban jelezte, hogy nem igazán emlékszik a részletekre, csak annyiban biztos, hogy nem jelentett mély benyomást a múzeumokkal kapcsolatban a foglalkozás. Ez általában jellemző volt a múltbéli csoportos múzeumpedagógiai emlékekre: ha emlékeztek is foglalkozásokra, tárlatvezetésekre az alanyok, azok nem hagytak maradandó nyomot bennük.

Több interjúalanyánál megjelentek a csoportos, főként osztálykirándulások során szerzett tapasztalatok, azonban ezek túlnyomó többsége negatív tapasztalatot jelentett: *„nekünk volt, de sokszor az volt, hogy fussunk végig, azután menjünk a dolgunkra”;* illetve: *„igen, vittek minket. De ott az volt a lényeg, hogy kapjuk meg a pecsétet a vonatjegyre, hogy aztán tudjunk vele utazni. Sajnos. Mondjuk utólag sajnós, mert akkor a gyerekek szerintem kevésbé élvezték, hogy na, akkor nézzük meg ezt meg azt. Mindenki ment volna inkább a McDonald's-ba meg ilyenek. Ezek voltak ilyen iskolai kirándulások”.* Egy másik hallgató szerint: *„hát voltunk szerintem sokszor, de igazából engem sohasem érdekelt... Nekem inkább ezek az interaktív dolgok tetszenek. Szerintem inkább így felnőtt fejjel kezdtem el értékelni. Régen inkább csak ez a... a sulival mentünk általában legtöbbször, és akkor mindig ez a kötelező jellegű program volt, hogy megyünk, csöndben kell lenni meg oda kell figyelni, és ez így engem akkor nem igazán érdekelt. És például én mostanában kezdtem el értékelni, hogy tárlatvezetés. Mert eddig ez csak ilyen felesleges kör volt, hogy úristen, milyen sokáig beszél, nem tudok rajta gyorsan végighaladni. De*

most már tudom élvezni, de gyerekként nem annyira. Voltak tárlatvezetések, de nem tudnám megmondani, hol". Ezekben az idézetekben megjelenik egy újabb fontos jelenség: a hallgatók elkülönítik jelenbeli énjüket az emlékeikben megjelenő negatív hozzáállástól: egyetemista fejjel másképpen látják a helyzetet, felnőtt fejjel szívesen részt vennének ezeken a sok évvel ezelőtti, akkor unalmasnak tartott foglalkozásokon. A megnyilatkozások alapján elmondható, hogy a negatív tapasztalatokat főként életkori sajátosságokkal indokolták implicit vagy explicit módon a megkérdezettek: nem álltak készen a múzeumi tudás befogadására iskolás korukban, más érdeklődési körrel rendelkeztek, nehezen lehetett bevonni őket. Egyúttal az a vélemény is megjelenik, hogy iskolás korukban nem tartották érdekesnek a múzeumpedagógiai foglalkozásokat, avagy nem találkoztak a múzeumpedagógiai újhullám interaktivitásra építő, újfajta módszereivel. Itt felmerül a múzeumpedagógusok szerepe, melyről a későbbiekben bővebben is szólni fogunk.

Kisebb arányban ugyan, de találkoztunk pozitív tapasztalatokkal is: *„gyerekkoromban is voltunk. Kellott színezní, könyvet lehetett csinálni. Az őskorról. Valami mamutosat. Minket vittek iskolában meg óvodában is, mert közel volt a múzeum, meg voltak ilyen feladatok ott meg kiállítások, amik gyerekeknek szóltak. Én nagyon élveztem, mert tök jó volt. Mert én akkor még nem is voltam múzeumban, de mindig láttuk kívülről az épületet és így először bemenni, hogy úristen, ott vannak ilyen csontok... Meg persze volt fogalmunk, hogy a múzeumban általában vannak ilyen régi csontvázak meg mit tudom én, képek, de az nagyon király volt, nekem az nagyon tetszett*". Ezen idézet kapcsán felmerül a múzeumi tanulás egyik jellemzőjének, az önkéntes látogatásnak a kérdése, melyet az elméleti fejezetben már elemeztünk. Több megnyilatkozásban is megjelennek a „kellott”, „vittek” kifejezések, melyek megkérdőjelezzik az önkéntes, szabad döntés jelenlétét. Az interjúk alapján ugyanis elmondható, hogy a múzeumpedagógiai emlékek szinte kivétel nélkül csoportos iskolai élmények, ahol a pedagógusok vagy a szülők határoztak arról, hogy a látogatás létrejön-e, nem pedig maguk a múzeumi tanulás főszereplői, a diákok tettek így.

Az interjúk során megjelentek olyan élmények is, melyek nem tekinthetők hagyományos értelemben véve múzeumpedagógiai foglalkozásnak, eszköznek, ugyanis nem tartalmaznak tanítási jellegű szándékot. Egy ilyen válaszból idézünk: *„mikor kicsi voltam, voltunk a Madame Tussauds-ban, Londonban. Annak van egy ilyen horror része. És nem tudom, hogy az mindig van-e, de volt egy olyan része, amit nem igazán értettünk meg, nem tudtuk, hogy ez mi, hogy mit akarnak velünk csinálni, mert 10-11 évesek voltunk, de ilyen emberek be voltak öltözve ilyen rongyos ruhákba, meg nagyon szakadtak voltak meg véresek és így követtek minket így késekkel, meg rázták a rácsokat. Meg így a múzeum előtt az utcán is járkáltak. És aztán jöttünk rá, hogy ezzel akarják bevonni az embereket. És az nagyon félelmetes volt... Akkor*". Ez a hallgató szélesen értelmezte a múzeumpedagógiát: múzeumpedagógusi szereppel ruházta fel az „élő installációs” és marketing-

eszközként alkalmazott animátorokat. Őket azonban a hagyományos értelemben nem tekinthetjük múzeumpedagógusnak, hiszen nem a tudásátadás, a múzeumi tanulás segítése, a téma, a tárlat értelmezésének elősegítése volt a céljuk, ugyanakkor hozzájárultak a kiállítási élmény elmélyítéséhez.

A múltbeli tapasztalatok kapcsán felmerültek friss múzeumi, múzeumpedagógiai emlékek is, azonban ezek mindegyike valamilyen kiránduláshoz, külföldi utazáshoz kapcsolódott: *„ugyanakkor voltam rendes tárlatvezetésen is már, ami két éve volt egyébként, de nem is itthon, hanem Londonban voltam a Westminster apátságban. Körbevezettek minket és lehetett kérdezni, de a hely szelleme is ilyen érdekes volt, meg az egész nagyon jó volt*". A múzeumpedagógiát kiszélesítve értelmezte több résztvevő a közelmúltbeli tapasztalatok alapján. Az interaktív kiállítási eszközöket, installációs megoldásokat is egyfajta múzeumpedagógiai eszköznek tekintették – egyértelműen pozitív kontextusban: *„a Beatles múzeumban voltunk nem rég, ki lehetett próbálni eredeti Beatles gitárt, és az lehet, hogy annak [múzeumpedagógiának – H.A.] számít. Meg volt ilyen decibel-mérő, hogy milyen hangosan tudsz sikítani, és ilyenek. Hát az nagyon jó volt*". Illetve: *„most eszembe jutott, hogy én voltam nem régen a repülő múzeumban, ahol vannak ilyen virtuális szemüvegek meg szimulátor meg mindenféle interaktív táblák, amik leírják, hogy egy repülő az milyen és lehet lapozni. És egyébként így nem is érdekelt volna a dolog, de így, hogy lehet lapozni, így tök jó volt. És ezek a szemüvegek azért voltak jók, mert ott álltam a repülő előtt, és ha a szemüveget felvettem, akkor láttam vele a belsejét. És lehetett úgy körbenézni. És szerintem ezek így tökre feldobják az egészet*".

4. Ideális múzeumpedagógia/múzeumpedagógus, hozzáférhetőség, hatás, jövőkép

A hallgatókat arról is kérdeztük, hogy szerintük mi a múzeumpedagógus feladata, ki is ő és milyen munkát végez. A válaszok általában az értelmezés segítségét, a tudásanyag élményszerű, érdekes, hiteles átadását nevezték meg a múzeumpedagógusok legfontosabb feladataként, valamint többen megkülönböztették a múzeumpedagógust az iskolában oktató pedagógusoktól: *„ilyen érdekesebb, kevésbé hagyományosabb módon adja át azt, amit át szeretne, mint iskolai keretek között”, „hitelességet közvetítsen”, „minél izgalmasabbá tegye azt a témát, amiről beszél”, „élményszerűvé varázsolni az adott foglalkozást*". Az értelmezés segítségét emeli ki a következő interjúalany is: *„Hogy hatékonyan átadja a gondolatokat. Meg hogy a néző fejében valamilyen képet kialakítson szerintem. Tehát ha én elmegyek egy egyiptomi kiállításra, hogy akkor ott van egy fáraó a sarokban, hanem hogy összeálljon a kép, hogy ekkor meg ekkor, abban az időben ez meg ez volt, és hogy legyen egy egységes tudás róla*".

Az interjúalanyok kiemelt jelentőségűnek tartják a múzeumpedagógus személyiségét, a látogatókkal való törődést, foglalkozást: *„a múzeumpedagógus dolga az, hogy érdekesen elmagyarázza a dolgokat [...] Szerintem az emberek nem is tudják, hogy milyen*

foglalkozáson vesznek részt, hanem teljesen természetesen követik mondjuk... egy tárlatvezetőt. [...] De szerintem az fontos, a múzeumpedagógusnak emberekkel kell foglalkoznia, akkor az összes tárlatvezetőnek valamilyen szinten tanulnia kell, hogy tudja kezelni ezeket”. Többen kiemelték a múzeumpedagógus karizmájának, téma iránti elhivatottságának és lelkesedésének jelentőségét is: „szerintem az is fontos, hogy hogy van előadva. Tehát ha a múzeumpedagógus vagy a tárlatvezető élvezi, amit csinál, meg szeretettel teszi oda azokat a dolgokat, amiket oda kell tenni, akkor a másik emberre is átragad, hogy hú, hát akkor ez biztos, hogy jó. Viszont hogyha unalmas, ha ő is unja, mert tudja, hogy ez már a nyolcadik csoport a héten és ma már hetvenkettőszerre kell elmondania, és ez mondjuk nagyon-nagyon kilátszik az arcán, akkor a többiek is így állnak hozzá. Hogy jó, hát akkor látom, hogy őt sem érdekli, akkor engem miért érdekeljen? Persze nem lehet mindenkitől elvárni, hogy a hét minden napján nyolcvankettőszerre is fülíg erő mosollyal mondja, hogy ez és ez van, de szerintem fontos, hogy élvezzék, amit csinálnak, azok, akik előadják ezeket a dolgokat, mert akkor a többiek is élvezni fogják”. Az interjúk alapján tehát elmondható, hogy a múzeumpedagógia hatékonyságában nagyon komoly szerepet, befolyást tulajdonítanak a hallgatók a múzeumpedagógus, tárlatvezető téma iránti elkötelezettségének, lelkesedésének, melynek megléte pozitív irányba, hiánya pedig negatív irányba fordíthatja el a múzeumi élményszerzést, tanulási folyamatot. S felmerülhet a kérdés: a negatív csoportos, iskolai múzeumpedagógiai élmények netán pont a nem elég lelkes/felkészült/karizmatikus múzeumpedagógusi karakterek miatt alakultak ki?

A hallgatókat arról is megkérdeztük, hogy számukra milyen egy ideális múzeumpedagógiai foglalkozás: melyek azok az elemek, melyek szerintük maradandóvá tehetik a múzeumpedagógiai tevékenységet. Szinte kivétel nélkül mindegyik válaszban megjelentek a következő fogalmak: „interaktív”, „érdekes”, „bevonás”, „mozgalmas”. Interjúkból idézünk: „személy szerint, ha magamból indulok ki, akkor az interaktivitás a legfontosabb. Meg hogy mozgalmas legyen”; „hogy ne csak hozzájuk beszéljenek, hanem ők is mondhassanak valamit. Kérdezzék meg őket. Szerintem az fontos, hogy ők is el tudják mondani, hogy hú, ez szerintük nagyon jó vagy nagyon rossz. Mert szerintem ebből is lehet építkezni a következő csoportra vagy valami.”. Tehát komoly elvárásokat állítanak a múzeumpedagógia elé: azokat az elemeket említették meg pozitív eszközökként, melyek hiányoztak a múltbéli csoportos látogatásaikból, de amelyekkel napjainkban találkozhatnak múzeumlátogatóik során.

Az interjúk során felmerült a földrajzi elhelyezkedés és a múzeumi tanuláshoz való hozzáférés kérdése. Az interjúk kapcsán kiderült, hogy a nagyvárosokban, nagyvárosok közvetlen közelében általános vagy középiskolába járt diákok nagyobb arányban jutottak hozzá hétköznapijaik során múzeumi látogatáshoz, múzeumpedagógiai foglalkozásokhoz. A kisebb városokban tanulók szinte kizárólag osztálykirándulások alkalmával, avagy külföldi utazásaik alkalmával tértek be muzeális intézményekbe

s vettek részt múzeumpedagógiai tevékenységben.

A kutatás egyik központi kérdése volt, hogy azok a hallgatók, akik részt vettek iskolás korukban múzeumpedagógiai tevékenységben, azok fiatal felnőttként rendszeres(ebb) múzeumlátogatókká váltak-e. Egy kvalitatív kutatás nem tud reprezentatív választ adni a kérdésre, azonban jellemző jelenségekre mégis utalhat. Ez alapján elmondható, hogy a megkérdezettek közül azok, akik részt vettek múzeumpedagógiai foglalkozáson közoktatásban töltött éveik alatt, nem lettek sem aktívabb, sem passzívabb múzeumlátogatók: a negatív emlékeket felidéző hallgatókat ezek az emlékek nem tántorították el egy életre a múzeumoktól, s a pozitív emlékekkel rendelkezők sem lettek gyakoribb múzeumlátogatók. Nem találtunk tehát az interjúk során összefüggést a gyakoribb múzeumpedagógiai foglalkozáslátogatás és a gyakoribb múzeumba járás között: a megkérdezett hallgatók többsége nem tartotta magát rendszeres múzeumlátogatónak. Főként kirándulások, külföldi utazások alkalmával járnak múzeumba, illetve kötelező egyetemi órai keretek között. Azonban a családi háttérnek komoly befolyásoló szerepe van: az interjúk tapasztalatai alapján elmondható, hogy az aktívabb múzeumba járási szokásokkal rendelkező családok gyermekei maguk is aktívabb múzeumlátogatók lesznek másféle családi háttérrel rendelkező társaiknál. Ez az eredmény alátámasztja Falk & Dierking elméleti fejezetben taglalt állítását, mely szerint a családnak komoly befolyásoló szerepe van a múzeumi látogatás gyakorisága, intenzitása kapcsán.

Az interjúk sorát a résztvevők múzeumpedagógiával kapcsolatos jövőképével zártuk: a hallgatók felnőttként elvinnék-e múzeumpedagógiai foglalkozásra gyermekeiket? Kivétel nélkül pozitív válaszokat kaptunk, azonban kikötéseket is tettek a megkérdezettek. A már korábban említett interaktív, mozgalmas, bevonásra építő foglalkozásokat részesítenék előnyben. Többen kiemelték a téma iránti személyes érdeklődés jelentőségét is – legszívesebben olyan kiállításra vinnék a gyermekeiket, mely téma őket magukat is érdekli: „biztos olyanra vinném, ami engem is érdekel, mondjuk valamilyen Harry Potteresre. De ez kb. 10 év múlva lesz, addigra biztos lesz már Harry Potteres kiállítás”; valamint: „mondjuk ami engem érdekel, oda vinném. De oda mégsem biztos, hogy elvinném... Mert az a sörmúzeum, pálinkamúzeum, Unicum múzeum”.

5. A kutatás tanulságai

A fókuszcsoportos kutatás célja a formális és informális tanulási rendszerek között álló egyetemisták múzeumpedagógiával kapcsolatos attitűdjének vizsgálata volt. A kutatás rávilágított arra, hogy az egyetemisták nehezen definiálják a múzeumpedagógiát, ugyanakkor kiszélesítve használják a fogalmat mind az eszközei, mind a célcsoportjai tekintetében. Általános jelenségként megjelent a múzeumpedagógia és a hagyományos tantermi oktatás megkülönböztetése a múzeumok

javára.

A múzeumpedagógiai tevékenység kapcsán három fő szempontot neveztek meg: a múzeumi nevelést-oktatást, az értékek átadását és a negatív, poros múzeumkép megváltoztatását. Ezen célok mindegyike egybevág a korábban megfogalmazott, Európai Unió pályázatok fő céljaival.

A múltbéli múzeumpedagógiai tapasztalatok kapcsán elmondható, hogy ezek általában nem jelentettek mély benyomást a múzeumokkal kapcsolatban, noha ezen emlékek jelentős többsége csoportos látogatások alkalmával szerzett negatív élmény volt. Tanulságos jelenségként merült fel a hallgatók jelenlegi, értelmiségi szerepkörének hatása a múltbéli tapasztalataikra: elrugaszkodtak az akkori múzeumi reakcióiktól, elítélték akkori múzeumi hozzáállásukat.

Az önkéntes múzeumi tanulás megkérdőjelezhető az interjúk tapasztalatai alapján, ugyanis rendszeresen megjelentek a megnyilatkozásokban a „kellett”, „vittek” kifejezések, melyek a kötelező jellegű múzeumpedagógiai részvételre utalnak. Ugyanakkor megjelentek a közelmúltban, „felőttként” szerzett múzeumpedagógiai/múzeumandragógiai tapasztalatok is, melyek mindegyike pozitív volt: ezek azonban egyénileg jöttek létre, és mindegyikük valamilyen belföldi kiránduláshoz vagy külföldi utazáshoz kapcsolódott.

A kutatás rávilágított a földrajzi elhelyezkedés és a múzeumi tanuláshoz való hozzáférés kérdésére is: a nagyobb városokban vagy azok közvetlen közelében tanult hallgatók nagyobb hozzáféréssel rendelkeztek a múzeumpedagógiai tevékenységhez, mint kistelepüléseken élő társaik.

Az ideális múzeumpedagógiai foglalkozás kapcsán a bevonást, az interaktivitást, a mozgalmasságot, az érdekességet tekintették a legfontosabb tényezőnek az interjúalanyok. A múzeumpedagógusok feladata kapcsán pedig az értelmezés segítését, a tudásanyag élményszerű, érdekes, hiteles átadását nevezték meg a legfontosabb feladatként, valamint többen megkülönböztették a múzeumpedagógust az iskolai rendszerben oktató tanároktól; emellett fontos szerepet tulajdonítottak a múzeumpedagógus személyiségének, elhivatottságának, karizmájának is.

A gyermekkori múzeumpedagógia hatása nem jelent meg kimutatható módon a fiatal felnőttkori múzeumlátogatás gyakorisága kapcsán, ugyanakkor fontosnak tekinthető a család hatása a múzeumlátogatási szokások tekintetében.

Összegzés

Jelen írásunkban áttekintést kívántunk adni a múzeumpedagógia kialakulásáról, elméleti alapjairól, hátteréről, majd mindezt fókuszcsoporthoz tartozó kutatási tapasztalatokkal kívántuk tovább elemezni.

Bemutattuk a múzeumpedagógia fogalmi, elméleti

hátterét, kitértünk kialakulásának legfontosabb jellemzőire: a múzeumpedagógia hátterében komoly neveléstudományi, pszichológiai elméletek állnak (Dewey, Piaget, Hein, Kolber), melyek nagyban meghatározták a múzeumpedagógia legfontosabb alapvetéseit. A terület fejlődése kapcsán az Egyesült Államok jártak elől, ahol már a 19. századtól kezdve megjelentek múzeumpedagógiai kezdeményezések, melyek az 1910-es, 1930-as, majd 1960-as években tovább erősödtek: ekkor törvényileg kinyilvánításra került a múzeumok oktatási feladatának jelentősége.

A hazai közművelődési, múzeumpedagógiai rendszer komoly lemaradásban volt, s talán még van napjainkban is. A 2000-es évek elejéig ugyanis néhány eredményesebb időszakról eltekintve (pl.: 1970-es évek) a múzeumpedagógia, a múzeumok oktatási szerepének erősítése nem jelent meg rendszerszinten. A 21. század elején azonban kialakultak azok a műhelyek, képzési központok, melyek komoly előrelépést jelentettek a hazai múzeumpedagógiai szféra számára. A 2007-től elindult, s mind a mai napig tartó Európai Unió múzeumpedagógiai fejlesztéseknek köszönhetően tömegesen részesülhettek gyermekek ingyenes múzeumpedagógiai foglalkozásokból.

A dolgozat empirikus részében a fent említett múzeumpedagógiai pályázatok hatását próbáltuk felvillantani fókuszcsoporthoz tartozó kutatás segítségével, melyen a Szegedi Tudományegyetem hallgatói vettek részt. A vizsgálat során a hallgatók múzeumpedagógiával kapcsolatos attitűdjére, véleményére, gondolataira voltunk kíváncsiak, valamint azt is kutattuk, hogy vajon volt-e hatása a gyermekkori múzeumpedagógiai foglalkozásoknak a fiatalkori múzeumba járási szokásokra.

A kvalitatív kutatás természetesen nem alkalmas általánosan levonható következtetések megfogalmazására, azonban utalhat egy jelenség legfontosabb elemeire. Ez alapján elmondható, hogy a kutatásban résztvevőknél nem lehetett kimutatni egyértelmű összefüggést a kiskori pozitív vagy negatív múzeumpedagógiai élmények és a felnőttkori múzeumba járási gyakoriság kapcsán. Ugyanakkor kiderült, hogy a megkérdezettek a múzeumpedagógiához pozitívan állnak hozzá, hasznosnak tartják azt a múzeumok tanulás-jellegének erősítése, a pozitív múzeumkép kialakítása kapcsán. A múzeumpedagógia fogalmát és célcsoportját széleskörűen értelmezik, múzeumandragógiai kapcsolatokat is felvillantanak. Csoportos iskolai múzeumpedagógiai élményeik meghatározó részben negatívak illetve semlegesek: többen jelezték, hogy a múzeumpedagógiai foglalkozások nem hagytak bennük mély nyomot. A megkérdezettek kiemelt szerepet tulajdonítanak a múzeumpedagógusnak a múzeumpedagógiai élmény kapcsán – elhivatottsága, karizmája, pozitív hozzáállása a hallgatók szerint elkerülhetetlen a sikeres, pozitív múzeumpedagógiai munka szempontjából.

IRODALOM

243/2003. Kormányrendelet. Elérhető: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a0300243.kor Letöltés időpontja: 2016. december 1.

Dewey, J. (1912): *Az iskola és a társadalom*. Budapest: Lampel R. Kk. Könyvkiadó Vállalata.

Falk, J. H. – Dierking, L. D. (2000): *Learning from Museums : Visitor Experiences and the Making of Meaning*. Walnut Creek: AltaMira.

Hooper-Greenhill, E. (2007): *Museums and Education. Purpose, pedagogy, performance*. London – New York: Routledge.

Hegedűs Anita (2016): Egyetemisták és/vagy múzeumok? In: Durkó Mátyás Konferenciakötet. (Megjelenés alatt.)

Káldy Mária (2004): 99 múzeum, 99 kérdés. A közművelődési, múzeumpedagógiai szakfelügyelet három éve. In: *Múzeumi Közlemények*, 2004/1., 44–54.

Káldy Mária (2011): A magyar múzeumi közművelődés és múzeumpedagógia történetéről röviden. In: Vásárhelyi Tamás – Kárpáti Andrea (szerk.): *Múzeumi tanulás*. Budapest: Magyar Természettudományi Múzeum – Typotex, 30–34.

Kárpáti Andrea (2009): Tanuláselméletek és múzeumi tanulás. In: Vásárhelyi Tamás – Kárpáti Andrea (szerk.): *A múzeumi tanulás kézikönyve*. Budapest: Magyar Természettudományi Múzeum – ELTE PPK Multimédiapedagógiai és Információtechnológiai Központ, 75–80.

Kelly, L. (2007): *Visitors and learners: Adult museum visitors' learning identities*. Kézirat. Elérhető: <http://www.australianmuseum.com/uploads/documents/9316/paper%20ceca%202007.pdf> Letöltés időpontja: 2016. augusztus 2.

Kolb, D. A. (1984): *Experimental Learning*. New Jersey: Prentice Hall – Englewood Cliffs.

Koltai Zsuzsa (2010): Helyzetjelentés a hazai múzeumpedagógia eredményeiről és kihívásairól. In: *Iskolakultúra*, 2010/3., 107–123.

Koltai Zsuzsa (2011): *A múzeumi kultúráközvetítés változó világa*. Veszprém: Iskolakultúra.

Koltai Zsuzsa (2012): Innováció a múzeumpedagógiai elméletben és gyakorlatban. In: *Új Pedagógiai Szemle*, 62(9–10), 84–91.

Lord, B. (2007): What is Museum-Based Learning? In: LORD, B. (szerk.): *The Manual of Museum Learning*. Lanham: AltaMira Press, 13–19.

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (2009): *Múzeumok Mindenkinek Program*. Elérhető: <http://www.nefmi.gov.hu/kultura/2009/muzeumok-mindenkinek> Letöltés időpontja: 2016. 12. 01.

Palotainé Simon Ilona (2013): A múzeumpedagógiai elmélet alapjai. In: Foghtűy Krisztina – Szepesházy Ágnes (szerk.): *Múzeumpedagógiai tanulmányok I.* Budapest: ELTE PPK Oktatásmódszertani Központ, 11–18.

Szebenyi Péter (1970): *Feladatok, módszerek, eszközök*. Budapest: Tankönyvkiadó.

Takács Anett (2013): A művészeti nevelés jó gyakorlatai hazai múzeumokban. In: *Gyermeknevelés*, 1(2), 48–56.

Zeller, T. (2000): Az amerikai múzeumpedagógia történeti és elméleti alapjai. In: Foghtűy Krisztina (szerk.): *Szemelvények az amerikai múzeumpedagógia szakirodalmából*. Budapest: B+V Lap- és Könyvkiadó Kft., 9–44.

21st century museum education through the eyes of university students

Anita Hegedűs

The museum educational activities in Hungary were lagging behind the Western European and the US museum pedagogical practices in the early 2000's. At the beginning of the 21st century an active museum education work has started in Hungary, which with the help of various EU proposals could raise a new level of "learning-house" role of museums and the museum pedagogy itself. Chains were born between museums and public schools: crowds of children could take part in free museum educational sessions. The first projects have started in 2007: the first children who benefited from these new museum educational activities are now adults, young workers and university students.

In this research we try to find an answer to whether the aforementioned museum pedagogy had an effect on today's university students or not. We have conducted focus group researches at the University of Szeged interviewing full-time university students. Our aim was to discover what kind of attitudes they have on museum education, as well as we wanted to examine their early childhood educational activities at the museums: do they have any kinds of effects on their current museum visiting habits? The results of the qualitative research showed that direct correlation cannot be found between the surveyed students' museum visiting frequency and their museum educational experiences during their childhood. They have got negative experiences in the past and positive ones in the present concerning museum education and museum educators. Interactive, educational museum learning is considered to be essential for them.

A kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium könyvtára

Gyuris István Viktor*

* Szegedi Tudományegyetem, informatikus könyvtáros-néprajz minor szakos hallgató

Kulcsszavak

Kiskunfélegyháza
Móra Ferenc
gimnázium
könyvtár
Eyszrich György

Ferenc Móra
grammar school
library
György Eyszrich

Absztrakt

A kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium története egészen 1809-ig nyúlik vissza, könyvtáráról viszont csak az 1881/82-es tanévtől rendelkezünk pontos adatokkal. Ebben az évben alapították meg a kor elvárásainak megfelelően az *ifjúsági könyvtárat*. Ettől az időponttól kezdve egészen napjainkig igyekszem felvázolni az iskolai könyvtár általános képét, emellett egy bekezdés erejéig kitérek Móra Ferenc és a Szeptemberi emlék című novellából ismert Eyszrich tanár úr itt töltött éveire.

Történeti áttekintés

Az 1809-es alapítású kiskunfélegyházi *Móra Ferenc Gimnázium* történetéről a kezdetek óta rendelkezünk forrásokkal, könyvtáráról viszont csak elvétve számolnak be ezek. Csupán az 1881/82-es tanévtől rendelkezünk pontos adatokkal az állomány gyarapodását illetően. Ebben az évben a kor elvárásaihoz igazodva a tanári testület megalapította az *ifjúsági könyvtárat*. A tanárok szakmai felkészülésére és önképzésére korábban is rendelkezésre állt a *tanári könyvtár*, a diákok számára történő kölcsönzések viszont esetlegesek voltak, ezenkívül nem adtak számot az állomány összetételéről, bővítéséről (Szabóné 2011: 131).

Az 1881-es döntés értelmében minden beiratkozott tanuló 40 krajcárt volt köteles befizetni a könyvtár megalapítására, így végül 29 forint 60 krajcár gyűlt össze, melyből 27 forint 60 krajcárt fordítottak könyvek vételére, a fennmaradt összeget pedig a könyvtár megnyitásához feltétlenül szükséges felszerelések vásárlására költötték. Szintén ettől az évtől kezdve közölték a *Kis-Kun-Félegyházi Városi Kath. Gymnasium Értesítőjében* mindkét könyvtár éves gyarapodását. Ebben a tanévben a tanári könyvtár 22 művel 31 kötetben gazdagodott, a könyvvásárlások mellett jelentősek voltak az ajándékok is. Az ajándékozók a *Franklin-társulat*, *Lampel Róbert-féle kiadó*, *Eggenberger kiadó*, *Weidmann-féle kiadók*,

Köpesdy főgymn. igazgató, *Simonides Károly gymn. tanár* voltak. A vásárlások és az adományok révén ebben az évben már 1179 kötet könyvből állt a tanári könyvtár (Agócs 1882: 25-28).

Az ifjúsági könyvtár megalapítására is érkeztek be ajándékok, az ajándékozók a *Szt. István-társulat*, *A gymn. könyvtár*, *Simonides Károly gymn. tanár*, *Csajka Jenő*, *Timár Lajos* voltak, így az végül 68 művel 85 kötetben kezdhetette meg működését. A gimnázium kapott tárgyadományokat is, melyeket a *Régiségtár* vett át. Ez később különvált a *Régi tárgyak gyűjteményére* és a *Pénz- és éremgyűjteményre*. Ezeket egészen a városi múzeum 1906-os megalapításáig a könyvtár kezelte (Szolnok 1997: 47). Számos kincsként őrzött kötet adományokból és hagyatékokból származik, viszont csak a vásárolt dokumentumok adatait közölték módszeresen az értesítőkből, az ajándékok és az ajándékozók neve nem mindig visszakövethető, továbbá könyvleltár sem maradt fenn ezekből az időkből.

1886-ban Say Móricz a budapest-vidéki tankerületi főigazgatóság intézeti főigazgatójának tervei szerint több területen is nagy fejlesztések történtek a gimnáziumban. Többek között az ő kezdeményezése nyomán szavazott meg ebben az évben a városi közgyűlés 100 forint évi átalányt a tanári könyvtár gyarapítására, és szintén az ő indítványozása alapján választották meg Holló László rendes tanárt

igazgatóvá, aki célul tűzte ki az intézet főgimnáziummá bővítését (Szolnoky 1997: 34-35).

A későbbi névadó, Móra Ferenc diákévei épp erre a mozgalmas átmeneti időszakra esnek. 1889-ben még a *Kis-Kun-Félegyházi Városi Katolikus Algymnasiumban* kezdte meg tanulmányait. Ebben az évben az ifjúsági könyvtár 328 kötetes állománnyal rendelkezett (Holló 1890: 10), mely végzésének idejére már 572 kötetre nőtt (Holló 1897: 24). Szerencsésen fennmaradt a tanári könyvtár 1885-ben indított jegyzőkönyve, amely lefedi ezt az időszakot is. Ez a dokumentum egyéb adatok mellett tartalmazza a tanári kar tagjainak kölcsönzéseit, így megtalálhatjuk például Móra Szeptemberi emlék című novellájában megörökített jószágos Eyszrich tanár úr saját kezűleg vezetett kölcsönzéstörténetét.

állománya ezekre az évekre egy őrizetlen, ablaktalan helyiségbe került. A helyreállítási munkálatok csak 1947-től kezdődtek meg és több éven át tartottak. Az ezt követő idők békés épüléssel teltek. Az 1956-os év számos változást hozott a gimnázium és a könyvtár számára. Ebben az évben vette fel az intézmény a *Móra Ferenc Gimnázium* nevet, majd a két könyvtárat összevonták és a 7-es tanterembe költöztették. Állandó könyvtárost foglalkoztattak és leltárakat is készítettek, viszont egy sem maradt fenn 1961 előttről. 1972-ben költözött a könyvtár a jelenlegi helyére, ekkor hagyta el Garai István igazgató a gimnáziumhoz épített szolgálati lakást, melyben a könyvtár és a menza kapott helyet (Szolnoky 1997: 53). 2000-ben a könyvtár teljes átrendezésen ment keresztül, és az addig zárt olvasótermet megnyitották a diákok előtt (Szabóné-Bodó 2001: 69).

Author/Title	Year	Volume	Notes
<i>Slogan Psychologie</i>	1896	1. kötet	
<i>Wundt Psychologie</i>	1896	1. kötet	
<i>Honath Magy. Tört. 1. kötet.</i>	1894	1. kötet	
<i>Erdélyi A biter. Magyarors.</i>	1896	1. kötet	
<i>Keller Pedagógia</i>	1896	1. kötet	
<i>Jókai Jancsáró és végvárj.</i>	1896	I. 2.	
<i>" Kézjancsáró</i>	1896	I. 23.	
<i>Jókai A magyar elöljárók</i>	1896	1. kötet	
<i>Walt. magy. Morasok</i>	1896	1. kötet	
<i>Mész. A logika rendszere</i>	96	1. kötet	
<i>Balla. Német magyar stik.</i>	96	1. kötet	
<i>Kovács Latin magy. nyelv.</i>	1896	1. kötet	
<i>Jókai Viktor képzőj.</i>	1897	1. kötet	
<i>Jókai Vörösmarty 2. kötet</i>	1897	1. kötet	
<i>" Rab Ráby</i>	1897	1. kötet	
<i>Jókai "Fal. magy. stik.</i>	1897	1. kötet	
<i>Halmi, Ac. Augerm. Kedem VIII. 1/2</i>	1897	1. kötet	
<i>Fürst. Lat. stik.</i>	1897	1. kötet	
Új Könyvek, 1897. Szeptember 20-án beértek.			
<i>Német nyelv. történet</i>	1897	1. kötet	
<i>Magyar nyelv. történet 4. kötet</i>	1897	1. kötet	
<i>Jókai Viktor a 65. kötet</i>	1897	1. kötet	
<i>Jókai Viktor 54-65. kötet</i>	1897	1. kötet	
<i>Jókai Viktor 17. és 18. kötet</i>	1897	1. kötet	
<i>Jókai Viktor 26. és 27. kötet</i>	1897	1. kötet	
<i>Jókai Viktor 42</i>	1897	1. kötet	
<i>Jókai Viktor 34</i>	1897	1. kötet	
<i>Kézjancsáró a magyar nyelv.</i>	1897	1. kötet	
<i>Holtkötöny. Nibelungenl.</i>	1897	1. kötet	
<i>Erdélyi a magyar nyelv.</i>	1897	1. kötet	
<i>Kézjancsáró a magyar nyelv.</i>	1897	1. kötet	
<i>Magyar nyelv. történet</i>	1897	1. kötet	

1. kép: Eyszrich György kölcsönzései. Forrás: A szerző saját felvétele, 2017.

A főgimnáziumi kinevezés és az 1897-es új épületbe költözés további lendületet adott a könyvtár gazdagítására. Az első világháború idején a román megszállás alatt az épület nagy károkat szenvedett, majd fogolytáboroként működött, ezért 1921-ig szünetelt itt a tanítás, a könyvtár viszont szerencsésen átvészelte ezt az időszakot (Szabóné 2011: 132.). A második világháború alatt nagyobb kár érte az épületet és az állományt. 1944-től hadikórház működött itt, az épület károsodását pedig 40%-ra becsülik. A könyvtár

Az állomány összetétele

A legkorábbi fennmaradt hivatalos leltárat 1961. szeptember 1-én indították, azóta a VII. Könyvleltárnál tartanak, a könyvtár hozzávetőleg 22000 db dokumentummal rendelkezik, ebből 1500-1800 db az épület pincéjében van elraktározva.

A törzsanyag leggyorsabban változó részét a tankönyvek képezik. Mivel ezeknek néhány éven belül új kiadása jelenik meg, hamar elavulttá válnak. Ennélfogva a könyvtár ezeket külön kezeli. A gimnázium könyvtára a tartós tankönyvek nyári visszagyűjtésére egyedi módszert vezetett be: 2002-2003-as tanév óta versenyt rendeznek az egyes osztályok között, az az osztály amelyik leghamarabb szolgáltatja vissza az összes kiadott tankönyvet, tortát nyer (Szabóné-Nagyné 2003: 88-89).

Különgyűjtemények

A könyvtár olvasótermében több különgyűjtemény is található, ezek tartalmazzák a könyvtár legértékesebb kincseit. Ezek között van helyismereti gyűjtemény, a partnervárosok iskoláinak ajándékai, "Akiire büszkéek vagyunk" címen pedig a volt diákok műveit gyűjtötték össze. Az antik könyvek polcain tömött sorokban állnak a XIX. századi könyvek, bekötött újságok. A legrégebbi lapok a reformkorból származnak. Az alsóbb polcokon egységes kötésben szerepel például a *Figyelő*, *Századok*, *Magyar Nyelvőr*, *Társalkodó*, *Jelenkor*, *Budapesti Rajzolatok*, *Pesti Napló*, *Pesti Hírlap* és még sok más.

Az intézmény frissen jutott hozzá a XIX. század végi monumentális, többkötetes művekhez is. Ennek egy példája *Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben*, melyet a füzetek megjelenésével párhuzamosan kapott meg a könyvtár:

"Főtisztelendő Kiss Boldizsár plébános ur nemeskeblőségénekujabbjelét adta, midőntanintézetünket a következő művekkel megajándékozta: *Az osztrák-magyar Monarchia írásban és képen és Hiador munkái*. [...] Baksay József a tanári könyvtár őre"¹

A könyvtár legrégebbi könyvei 2002-2003 óta egy pályázati pénzből épült vitrines szekrényben vannak elhelyezve. A legkülönfélébb könyvrégiségek között az 1666-ban Nagy-Szombatban megjelent *Corpus Juris* és a szintén onnan származó 1740-es *Tripartitum* és az 1779-es Pozsonyban megjelent *A Magyar és Erdély-Országok Törvénykönyve* című kiadvány a könyvtár legféltettebb kincsei. Helyett kapott itt továbbá gróf Széchenyi István 1830-as *Hitel* munkájának első teljes kiadása, Arany János *Shakespere Szent-Iván éji álom* fordításának 1880-as második kiadása, és Móra Ferenc *Confiteor* című művének kézírata (Szabóné 2011: 133-134). Az állomány különleges és ritka kötetei gyakran szerepelnek kiállításokon, megemlékezéseken.

Gyűjtőkör

Mint ahogy a gimnázium korábbi évszázadai során, úgy az új évezredben is a könyvtár diákok és a tanárok felkészülésének segítségét tartja szem előtt. Elsődlegesen azokat a kiadványokat gyűjti, melyek elengedhetetlenek a diákok tanulmányaihoz. Ezek közt szerepelnek tankönyvek, szótárak, lexikonok, kötelező olvasmányok. Újabban az idegennyelv oktatás bővülésével egyre több kétnyelvű könyvre van igény.

A kétszintű érettségi 2005-ben történt bevezetése óta igen népszerűek az emelt szintű vizsgára felkészítő kiadványok. Mindezekon felül a könyvtár igyekszik olyan könyvekkel gyarapítani az állományt, melyek a diákok érdeklődési körébe tartozhatnak.

A könyvtár egyéb szolgáltatásai

A könyvtárban könyvolvasáson és kölcsönzésen kívül lehetőség van például fénymásolásra és nyomtatásra. A tanulók egy asztali számítógépet használhatnak interneteléréssel, továbbá egy pályázaton nyert laptopot, egyelőre internetelés nélkül. A könyvtár igazi különlegessége a könyvtári órák szervezése. Könyvtárismertető órákat az első osztályosok számára a 2001-2002-es tanév óta tart a könyvtáros (Szabóné-Nagyné 2002: 87). A 2004-2005-ös tanévtől kezdve már informatika órák is folynak itt, melyek a könyvtári informatikáról szólnak (Szabóné 2005: 98-99). Az olvasóterem egy interaktív táblával is fel van szerelve, ezért gyakran tartanak itt a szaktanárok művészettörténet és média órákat, de a filmvetítések sem ritkák.

Működtetési nehézségek

A könyvtár működtetését azok a diákok segítik, akik itt töltik az 50 órás kötelező közösségi munkájukat. Ennek nagy hasznát vette a könyvtár, ugyanis 2012 nyarán csőtörés történt a 2005-ben kialakított mozgássérült mosdóban, mely évtizedek óta nem látott pusztítást okozott. Ezek után a költöztetés a könyvtár ideiglenes helyére, a 32-es terembe, majd a 2014 nyarán lebonyolított visszaköltöztetés munkálataiban nagy segítséget jelentett a diákok szorgos munkája (Szabóné 2015: 88-89).

Tervek a jövőre

Jelenleg is folyik a könyvtár harmadik termének kialakítása, melyben egy pályázaton nyert 10-12 számítógépet helyeznek el a tervek szerint. Itt lehetőségük lesz a diákoknak az internethasználatra, továbbá a könyvtár katalógusát is szeretnék így kereshetővé tenni. A gimnázium könyvtárosa a sikeres működés zálogát az összefogásban látta, ezért egyesületet alapított, melynek tagja a kiskunfélegyházi tankerület minden iskolájának könyvtárosa, továbbá a kiskunfélegyházi Petőfi Sándor Városi Könyvtár dolgozói is. Gyűléseiken a mindüket érintő közös problémák helyi megoldásának lehetőségeit vitatják meg.

IRODALOM

Szabóné Simon, Erzsébet (2011): A gimnázium könyvtárának története. In: Kőfalviné Ónodi Márta, Kőfalvi Tamás (szerk.): *A 200 éves kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium emlékkönyve 1809/1810-2009/2010*. Kiskunfélegyháza: Móra Ferenc Gimnázium, 131–135. p.

Szolnoky, Jenő (1997): *Emlékkönyv : 100 Éves Az 1809-ben Alapított Móra Ferenc Gimnázium Főépülete*, Kiskunfélegyháza: Móra Ferenc Gimnázium

FORRÁSOK

Agócs, János (1882): *A Kis-Kun-Félegyházi Városi Kath. Algymnasium Értesítője Az 1881/82. Tanévről*. K.-Félegyháza

Holló, László (1888): *A Kis-Kun-Félegyházi Városi Kath. Algymnasium Értesítője Az 1887/88. Tanévről*. K.-Félegyháza

Holló, László (1890): *A Kis-Kun-Félegyházi Városi Kath. Algymnasium Értesítője Az 1889-90. Tanévről*. Kis-Kun-Félegyháza: Ranezay József Könyvnyomdájában

Holló, László (1897): *A Kis-Kun-Félegyházi Városi Kath. Főgymnasium Értesítője Az 1896/97. Tanévről*. Léva: Nyitrai és Társa Könyvnyomdájában

Szabóné Simon, Erzsébet (2005): Könyvtár. In: Rosta Ferenc (közl.): *A kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium Értesítője A 2004-2005-ös Tanévről*. Kiskunhalas: Kópia Kft., 98-99. p.

Szabóné Simon, Erzsébet (2015): Könyvtár. In: Rosta Ferenc (közl.): *A kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium Értesítője A 2014-2015-ös Tanévről*. Kiskunhalas: Kópia Kft., 88-89. p.

Szabóné Simon, Erzsébet–Bodó, Édua (2001): Könyvtár. In: Rosta Ferenc (közl.) *A kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium Értesítője A 2000-2001-es Tanévről*. Kiskunhalas: Kópia Kft., 69.p.

Szabóné Simon, Erzsébet–Nagyné Bodó, Édua (2002): Könyvtár. In: Rosta Ferenc (közl.): *A kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium Értesítője A 2001-2002-es Tanévről*. Kiskunhalas: Kópia Kft., 87. p.

Szabóné Simon, Erzsébet–Nagyné Bodó, Édua (2003): Könyvtár. In: Rosta Ferenc (közl.): *A kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium Értesítője A 2002-2003-as Tanévről*. Kiskunhalas: Kópia Kft., 88-89. p.

ADATKÖZLŐK

Szabóné Simon Erzsébet

JEGYZETEK

¹Holló, László (1888): *A Kis-Kun-Félegyházi Városi Kath. Algymnasium Értesítője Az 1887/88. Tanévről*, K.-Félegyháza 46. p.

The library of the Móra Ferenc Grammar School in Kiskunfélegyháza

István Viktor Gyuris

The history of the Móra Ferenc Grammar School dates back to 1809 however, we have precise information about its library only from the school year of 1881/82. In that year, according to the expectations of the time, the youth library was founded. Beginning with that point of time to our current days, I try to delineate a general image of the school library, and for a paragraph I mention the years of Ferenc Móra and his teacher György Eyszrich spent here.